

ПЕТАР МОМИРОВИЋ

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ САРАЈЕВСКИХ КУЈУЊИЈА

Ми још немамо ниједну општу, па чак ни ширу студију о нашем средње-вековном златарству ни о кујунцилуку турског периода. Не постоје, с малим изузетком, ни систематски радови о овом занату у појединим временима, покрајинама или важнијим центрима. Уколико их има, они су непотпуни, узгредни, врло често једностранни, пошто су се најчешће ограничили на ужу средину или изворе уско националне, конфесионалне или локалне. Томе се не треба чудити, јер још увек ово занатско-уметничко подручје није потпуно испитано, нити је довољно објављен потребни материјал за једно систематско истраживање.

Код нас је о занатима у Босни и Херцеговини најбоље и најобимније писао професор Хамдија Крешевљаковић, а специјално о сарајевској занатској радиности и занатлијама и Владислав Скарић, обојица заслужни и одлични испитивачи прошлости града Сарајева. Па ипак је још доста непознате и необјављене грађе о свему томе, па и о кујунцијама. Овим приликом се жели да се том послу нешто допринесе и на томе путу помогне. Овде ће бити највише изложен досада непознати материјал из необјављених извора. Не мислим се упуштати у техничку страну кујунциског посла, нити много у његову меркантилну или уметничку страну, него ћу изнети само податке, на које сам наишао, о људима овога заната и нешто о њиховој професионалној организацији, пошто природа самих извора једино то пружа. Највише сам сакупио грађе из дефтера Музеја Старе српске православне цркве у Сарајеву, са предмета Старе цркве: са икона, кандила, књига и др. црквених утвари и још из извора са стране до којих сам случајно дошао. Ради континуитета и што потпунијег прегледа о Србима сарајевским кујунцијама, навешћу и кујунције по већ познатим и објављеним изворима.

*

Веома је важан податак Иса-бегове вакуфнаме из 1462 године, да се Сарајево помиње као варош и стара варош.¹⁾ То је стари затечени назив²⁾ за подграђе Врхбосне, који се од тога доба па све до данас, очувао за један део старог Сарајева код Башчаршије, око Старе православне цркве. Цариградски дефтери из 1485 и 1489 године говоре да Сарајево има 103 хришћанске куће и

¹⁾ Гл. Елезовић: Турски споменици у Скопљу. — Гласник Скопског научног друштва, књ. I за 1925 г., стр. 172.

²⁾ О називу »варош« у Босни, види код Јиречека: Историја Срба — Београд, 1952 г., стр. 269.

да хришћани живе у Вароши. 1489 помиње се неки Ђура, син попов са Вароши. Наводе се и 8 дубровачких кућа.³⁾ Такође се помиње и старо хришћанско гробље⁴⁾ на тзв. Царини, у близини данашњег Мариндвора. Назив варош и присуство Дубровчана указује на то да је ту био трг у средњем веку. Свакако кад је био трг, ту је било и разних потребних занатлија, а доношени су производи и са стране. Нису нам се сачували никакви податци о томе. Доласком Турака, нова оријентална култура збрисала је великим делом трагове пређашњег живота и рада или се старији начини утопили у нове форме друштвене производње и захтеве времена.⁵⁾ Са напретком и развојем Сарајева, као важног војничког центра у другој половини XV и у XVI веку под Турцима, животне потребе изазвале су полет занатства и трговине, нарочито за време Хусреф-бегове епохе.⁶⁾ Стари занати, уколико их је било, и нови пресађени, доживљују свој процвет у то доба.⁷⁾ Занатском радиношћу и трговином бавили су се у првом реду муслимани, затим хришћани: православни и католици. Међу осталим занатима тога времена, одмах налазимо и кујунџије.⁸⁾ Кујунџија је највише било муслимана, затим хришћана и Јевреја.⁹⁾ Уколико су нам сачували оскудни подаци XVI века, позната нам је кујунџиска породица Десисалића, која се помиње у запису рукописног Отачника, писаном у Сарајеву 1564 год., у коме се наводе три брата: Михајло, Никола и Драгобрат. Михајло се изричито помиње као кујунџија. Да ли су му и браћа били кујунџије и радили у заједници са њим, није јасно. Ова породица бавила се кујунџиским занатом у другој половини XVI и првој половини XVII столећа. Један њен члан записао је на корицама истог Отачника: Сан шкраза написа Х(рн)и(т)оџ ра(к)ъ Иванъ кобѣнчиа Диниалин, мѣто зѣрѣ (1622). Даље јој се губи траг. Према испитивањима Вл. Скарића¹⁰⁾ и Ђоке Мазалића¹¹⁾, Десисалићи су племићког порекла из Херцеговине. Служили су на двору Херцега Стјепана и његових потомака. Такође су били у служби и Ахмед-паше Херцеговића. Од те се породице помиње 1568 год. у Сарајеву војвода Иван Вуковић-Десисалић, брат Ферхат-бега, босанског санџак-бега. Изгледа да су се доселили у Сарајево почетком XVI века. Као што се види, сарајевски Десисалићи су угледни, образовани, јер наручују тада скупе књиге и иконе¹²⁾, и имућни. У сицилу из 1557 год., наводи се да је Михајло кујунџија, син Маџков, купио земљиште у Сабљарској махали за 3.000¹³⁾ акчи. То ће бити исти Михајло Десисалић.

³⁾ Недим Филиповић: Неки нови подаци из раније историје Сарајева под Турцима. — Преглед бр. 7—8, за 1953 г., стр. 69 и 70.

⁴⁾ Гласник Скопског научног друштва, књ. I, стр. 172 и 175.

⁵⁾ Хамдија Крешевљаковић: Еснафи и обрти у Босни и Херцеговини (1463—1878) — Сарајево. — Издање Југосл. академије знаности и умјетности. — Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена, књ. XXX, I—1953 г., стр. 59.

⁶⁾ Исто, стр. 56—60.

⁷⁾ Исто, стр. 59—68.

⁸⁾ Исто, стр. 78—79.

⁹⁾ Исто, стр. 122.

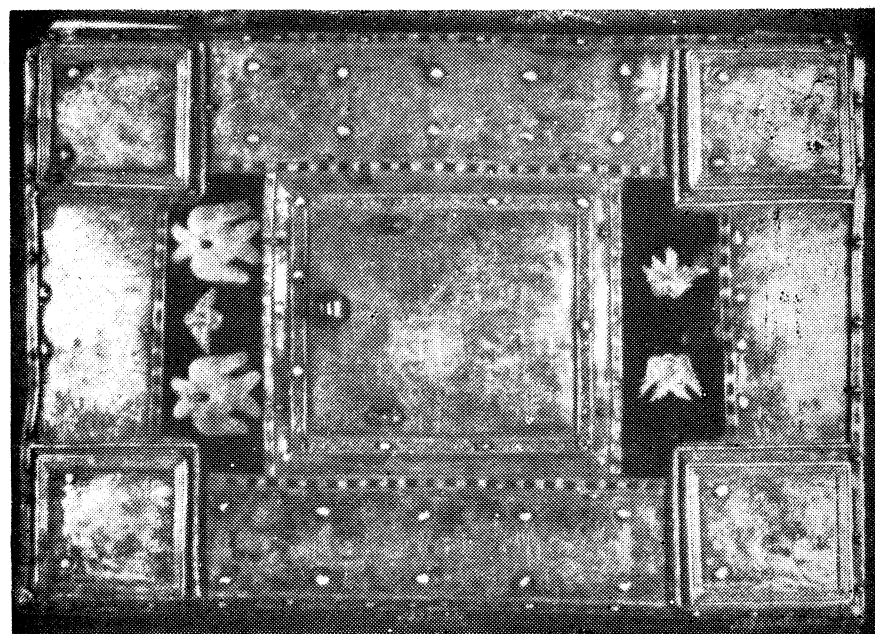
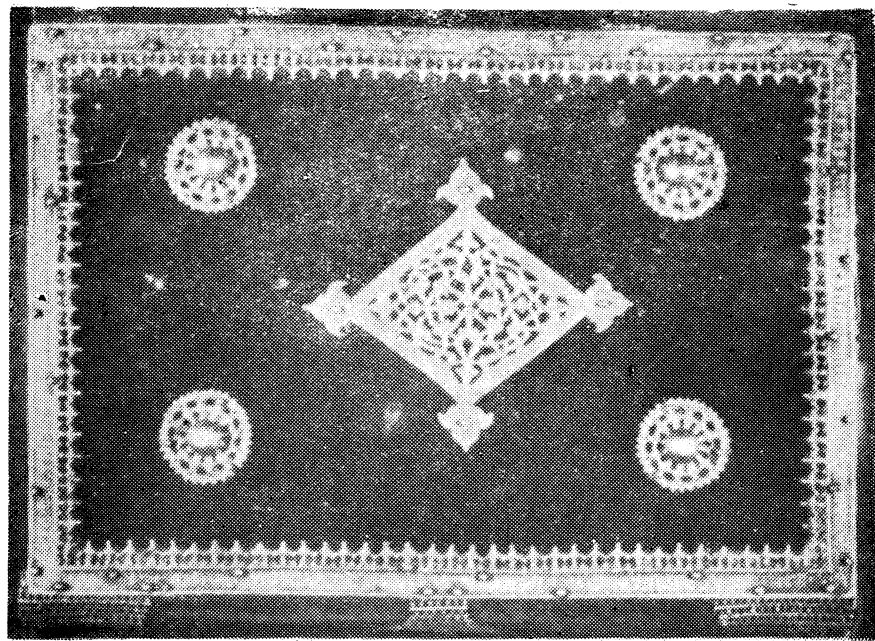
¹⁰⁾ Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17 и 18 вијеку. — Сарајево 1928 г., стр. 10 и 57. Скарић: Три старе сарајевске породице. — Календар »Просвета« за 1932 г., стр. 54—55.

¹¹⁾ Неколико старих слика. — Гласник Земаљ. музеја за 1942 г., стр. 214—221.

¹²⁾ Ђ. Мазалић, исто, стр. 218.

¹³⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 122.

П. Момировић: Прилог проучавању
сарајевских кујунџија

Оков прве и задње корице Силафозовог јеванђеља у Музеју Старе православне цркве
у Сарајеву. (Рађ сарајевског кујунџије из 1693 г.)

Мало нам је чудно што су се Десисалићи бавили занатом, будући да су племићког порекла. Вероватно су остали без баштине, па су своју готовину уложили у тај посао, а деликатни уметничко-златарски занат, одговарао је њиховом гошподском пореклу. Има доцније још један сличан случај са спахишском породицом Кујунџића у Фочи, такође старе властееоске лозе. Бавили су се кујунџилуком, па су се по томе и прозвали Кујунџићи. Народ их и данас зове спахијама.

Није познат више ниједан податак о српским кујунџијама у Сарајеву XVI века. Нетачан је датум у запису о сарајевском златару Милисаву из 1587 г.¹⁴⁾ Кад дође ред, изнећу доказе о томе. Такође су нам оскудни подаци из прве половине XVII века. Већ сам навео име Ивана Десисалића из 1622 г.¹⁵⁾

1632 г. Стефан Ивановић-Сарајевац »рукоделисао« је ручни крст за манастир Ораховицу¹⁶⁾, свакако за Ораховицу св. Ђорђа на Лиму, која је данас у рушевинама.

У другој половини XVII стољећа, обилнији су подаци о сарајевским златарима.

1. IV 1658 г. изабрали су Хр(и)стотимонити људи мѣста Сарајева одбор за обнову цркве после жестоког пожара 1656 г. Међу њима је и Сака кѣнџија.¹⁷⁾

1660 г. приложио је Драшко кујунџија Старој кркви један петраћни ѿ хаџми.¹⁸⁾

1661 г. био је црквени клисара Вучко кујунџија.¹⁹⁾ Црквене клисаре или »црковни синови« — тутори, бирани су тројица међу угледнијим људима, на годину дана и била им је дужност да се за одређено време старају о реду у цркви, њеним приходима и чувању инвентара.

Исту дужност Вучко је обављао и 1671 г.²⁰⁾

1667 г. изабран је за црквоног сина — клисару Велимир кујунџија.²¹⁾ Исте године, између осталог, приложише и »кѣџари« (углић оковано²²⁾), само не знамо да ли је оковано у Сарајеву или ван. Било је случајева да су се окивале књиге и на страни. Исти се Велимир помиње и 1668 г. међу осталим Сарајевцима, ктиторима — дародавцима једног јеванђеља, које је оковано у Београду. С њим се помињу још тројица сарајевских кујунџија: хаџија Јован, Дмитар или Митар и Сладоје. Изгледа да му је Дмитар брат или рођак, јер се помињу заједно и у множини, а друга двојица посебно.²³⁾ и ²⁴⁾

¹⁴⁾ Записи и натписи бр. 790.

¹⁵⁾ Књига Отачник Музеја Старе цркве бр. 17 н. инвентара. В. Скорић: Православни народ и црква... стр. 10 у напомени, непотпуно.

¹⁶⁾ Записи и натписи бр. 1238.

¹⁷⁾ Дефтер Музеја Старе цркве у Сарајеву, бр. 65, I кватернион, лист 3 а, ред 16. Записи и натписи бр. 1391—3.

¹⁸⁾ Исто, II кв., л. 2 β, ред 9.

¹⁹⁾ Исто, II кв. л. 3 а, ред 3—4.

²⁰⁾ Дефтер бр. 60, лист 128 β, ред 15.

²¹⁾ Исто, л. 76 а, ред 3.

²²⁾ Исто, л. 76 а, ред 3 и 7.

²³⁾ Записи и натписи бр. 1640.

²⁴⁾ Тачније код Л. Мирковића: Старице Старе цркве у Сарајеву, — Споменик СКА LXXXIII, II разред 65, стр. 23.

За 1671 г. био је поменути Дмитар црквени клисара. После смрти босанског митрополита Христофора 1681 г., у попису његове заоставштине, вели се да су неке његове ствари у Дмитра кујунџије.²⁵⁾

На урезаном запису сребреног кивота 1679 г., који је некада припадао манастиру Папраћи, па су га Сарајлије откупиле, између осталих приложника, наводи се као дародавац и Вујин, кујунџија. Уз то су приложили цркви још један леп сребрени трикер-просвећњак, позлаћен и украшен драгим камењем.²⁶⁾

У једном попису црквених приложника из 1682 г. за уље тзв. неугасивих или »вјечних« кандила, уписано је 10 кујунџија. Поред сваког имена стоји да је кујунџија и сума приложених аспри, по коме се, донекле, може видети имовно стање и дарожљивост ових занатлија. По аспрама може се израчунати колика је количина уља приложена, јер се зна да је онда ока зејтина стајала 32 аспре. Приложници су следећи: Војин, кујунџија — 48 аспри, Иван 16, Никола 64, Костадин 32, Милисав 16, Михајло 16, Ђирко 16, Симо 16, Савица 32 и Драшко 16.²⁷⁾ Крај имена Ђирковог доцније дописано 8 Ириг8, што значи да је преселио у Ириг, у Срему.²⁸⁾

1683 г. био је црквени клисара Коста, кујунџија.²⁹⁾ То ће бити онај Костадин, међу приложницима уља.

1684 г. окована је, ваљда сакована, у Сарајеву једна петохлебница за манастир Житомислић у Херцеговини, настојањем јеромонаха хаџи-Јеремије. Само цена од 14 аспри исувише је мала, па ће бити да је број погрешан, можда је 1.400 аспри или нешто слично, што би тачније било.³⁰⁾

На старом филигранском крсту манастира Житомислића, записано је: *Вин крстѣ манастира Житомислића, сакова се въ митѣ Сарајкоѣ въ лѣто 1689 (о)ѣ* (1689) *тробѣ ол Винаршна ер(о)монаха. Ктитора Х(риг)ѣѣ рѣкѣ Водкоѣѣ Томашкиѣ ѿ Црне Рѣке.*

1689, 1691 и око тих година, житомислићки јеромонах Висарион, потстрижник манастира Житомислића, доцније дабро — босански митрополит од краја 1693 г. до 10 VI 1708³¹⁾, вршио је неко време дужност сарајевског пароха. Био је способан човек, веома окретан, писмен и велики љубитељ реда, црквеног благољепија и лепих уметничких радова. Црквене дефтере, које је од водио, исписао је врло лепим и педантним рукописом, на пр. Дефтер сарандара бр. 34 Музеја Старе цркве. Као митрополит пребивао је стално у Сарајеву и оставио добре трагове за собом. Средио је поколебане прилике и односе, тих ратних и неспокојних година, са Сарајевском црквеном општином и народом, који су дотле често доводили до неспоразума између владика и народа. Успоставио је богослужбени ред у Старој цркви.³²⁾ Помагао је и старао се око украшавања сарајевске цркве и манастира Житомислића. Поред осталог, прилагао је своје

²⁵⁾ Дефтер бр. 60, л. 79 β, ред 18 и л. 199 β, ред 1.

²⁶⁾ Дефтер бр. 65, кв. III, л. 6 α, ред 6. Дефтер бр. 60, л. 84 α, ред 14. Записи и натписи бр. 1757. Л. Мирковић: Старине Старе цркве, стр. 29.

²⁷⁾ Дефтер бр. 60, л. 20 α, ред 22; л. 20 β, ред 3; л. 21 α, ред 7; л. 22 β, ред 2 и 25; л. 23 α, ред 9; л. 23 β, ред 19; л. 24 α, ред 4; л. 26 α, ред 18.

²⁸⁾ Исто, л. 23 α, ред 9.

²⁹⁾ Дефтер бр. 65, л. 8 α, ред 8; Дефтер бр. 60, л. 89 β, ред 3.

³⁰⁾ Записи и натписи бр. 1831.

³¹⁾ В. Скарић: Православни народ и црква... стр. 26 и 29. В. Ђоровић: Манастир Житомислић. — Старица III серија за 1935—36 г., стр. 19.

³²⁾ В. Скарић: Православни народ и црква... стр. 26.

манастиру књиге, иконе и црквене утвари. 1696 г. дао је да се начини једна налоња у Сарајеву за свој постриг Житомислић.³³⁾ Но Висарион је имао особиту наклоност и љубав према кујунџиским израђевинама, те га само ради тога нарочито и истичем.

1691 г. оковао је сребром и златом, нешто раније приложено јеванђеље манастиру Житомислићу »ѿ мѣста Саранка«.³⁴⁾

Око 1692 г. »трѣдом и потомъ (знојем) и подвнгомъ« истог Висариона, оковано је још једно јеванђеље поменутог манастира. Рад је извршио златар Сава из Сарајева, који »отчаткомъ итъ Дробникъ«.³⁵⁾

1692 г. окован је ручни крст Старе цркве, са украсним камењем и плаћено је 3.000 аспри.³⁶⁾

Вероватно под утицајем и настојањем Висариона, тада већ митрополита босанског, Сарајевска црквена општина купује и оправља оковане крстове, окива иконе и гради богослужбене сасуде. То чине и сарајевски свештеници — пароси. Тако 1694 г. налазимо у црквеним рачунским записима да су купљена и поправљена 4 окована крста од Марка Николића за 19.170 аспри.³⁷⁾

Између 1694 и 1696 г. у Сарајеву, златар Милисав, саковао је крст јеромонаху Авакуму Тројичанину, за време митрополита Висариона.³⁸⁾ Код Љ. Стојановића у Старим српским записима и натписима бр. 790, погрешно је датиран под 1587 г. Сама година «3[ч?]» (7295—1787) очигледно је сумњива и несигурна. Наведене личности у запису несумњиво показују коме времену и годинама припада забелешка. Авакум Тројачанин, по једној забелешки на књизи у Музеју Старе цркве, био сарајевски парох 1694—1696 г.³⁹⁾ Кујунџија Милисав помиње се 1682 г. међу приложницима за црквено уље, а 1696 г. био је црквени клисара.⁴⁰⁾ Ниједан босански митрополит Висарион није постојао у XVI веку. Према свему, овај се запис односи на ово време, тј. на 1694—1696 г.⁴¹⁾

Приликом упада Евгенија Савојског у Босну 1697 г., Сарајево је опљачкано и попаљено. Тада су настрадале занатлије и трговци, неки су погорели, неки одведени у ропство. Стара православна црква је опљачкана. После те несреће, Сарајево се опорављало. Међу приложницима за обнову црквеног инвентара, највише има дунђера, врло мало других занатлија. У оправци и поновном подизању упропашћеног града, природно, дунђери су имали највише посла и зараде, па су били у могућности да прилажу цркви. Међу приложницима нема ниједног кујунџије. Није их много ни иначе било, али су сигурно настрадали, опљачкани или су њихове драгоцености биле закопане и скривене.

Кад се црква опорављала од пустошења аустријских војника и разношења од месног становништва, 1700 и 1701 г. забележено је у црквеним дефтерима

³³⁾ Записи и натписи бр. 2008, тачније 7231.

³⁴⁾ Исто, бр. 1923—25.

³⁵⁾ Исто, бр. 1939.

³⁶⁾ Дефтер бр. 60, л. 171 а, ред 22.

³⁷⁾ Дефтер бр. 65, кв. XVI, л. 3 а, ред 12—15; Дефтер бр. 60, л. 173 а, ред 5—9:

³⁸⁾ Записи и натписи бр. 790.

³⁹⁾ В. Скорић: Православни народ и црква... стр. 140.

⁴⁰⁾ Дефтер бр. 60, л. 101 а, ред 4.

⁴¹⁾ За Стојановићем се повела Бојана Радојковић, у свом, иначе одлично написаном прилогу у књизи: Уметничка обрада метала. — Издање Музеја примењене уметности. — Београд 1953 г., стр. 25.

да су понова оковане иконе позлаћеном срмом — чистим сребром и украшене ситним камењем, а саковане су и неке нове црквене утвари.⁴²⁾

Такође 1701 г. сакован је за црквене новце један трикер — тросветњак, за време митрополита Висариона.⁴³⁾ Исто при митрополиту Висариону 1705 г., поновио је у Сарајеву Лазар — сигурно мајстор — једно јевађеље за манастир Св. Тројицу код Плеваља.⁴⁴⁾

После паљења и пљачке Сарајева, дуго не наилазимо на кујунције у црквеној служби. Тек 1708 г. изабран је Михајло кујунџија за црквеног клисару.⁴⁵⁾ Исти се помиње и 1709 г. као клисара при предаји црквених рачуна.⁴⁶⁾

1712 г. оптужена је Сарајевска црквена општина и свештенство да су слали књиге — писма — у Москву. Турске власти запечатише цркву, похапсише свештенике и оглобише Црквену општину. Црква је том приликом платила Ахмет-паши »на приједи Б(ог)а џи« — 900 арсланија, што износи *ḥiḥiḥiḥ* — 218.400 аспри. За наплату глобе општина је разрезала прилоге на руфете и народ. По јачини прилога стоји на првом месту ђурчиски руфет, који је дао 58.640 аспри. Терзије су дале 20.940, дунђери 19.020, кујунџије 2.440 аспри. Од 12 руфета, кујунџиски стоји по прилозима само испред самарџиског, њебеџиског и хамалског. Дакле, релативно није био ни многобројан ни материјално јак, иако је по реду други, ако то није случајно.⁴⁷⁾

Пре 1719 г. био је неки кујунџија Драгутин. Те године о Божићу дата је помоћ његовој деци од 150 аспри, као сирочади.⁴⁸⁾

1723 г. саковао је Марко, златар у Сарајеву, сребну петохлебницу за манастир Морачу.⁴⁹⁾

Такође је 1732 г. сакована у Сарајеву петохлебница за манастир Завалу у Херцеговини.⁵⁰⁾

У Музеју Старе цркве чува се под бројем 3/III, сребром оковани ручни крст са стопицом, украшен филиграном, тамно плавим, зеленим и светло зеленим емаљем и камењем. На постољу је урезан непотпуно очувани запис да је грађен 1732 г. у Сарајеву.⁵¹⁾

За 1732/33 г. био је црквени клисара кујунџија Јован.⁵²⁾

1738 г. постављен је за црквеног клисару Сава, кујунџија.⁵³⁾ Исти је био клисара и 1741 г.⁵⁴⁾ Од ових времена, па за дваестину година, бирају се кујунџије за црквене клисаре сваке треће године, као по неком ритму.

⁴²⁾ Дефтер бр. 60, л. 177 а, ред 2—6 и б, ред 2—6; Дефтер бр. 65, кв. XVI, л. 7 а, ред 18—20 и 8 а, ред 2—4.

⁴³⁾ Записи и натписи бр. 2084.

⁴⁴⁾ Исто, бр. 2156.

⁴⁵⁾ Дефтер бр. 65, кв. I, л. 5 б, ред 15; Дефтер бр. 60, л. 117 а, ред 3.

⁴⁶⁾ Исто, л. 145 б, ред 3.

⁴⁷⁾ Дефтер бр. 65, кв. XVII, л. 3 а.

⁴⁸⁾ Сиротињски дефтер бр. 62, л. 18 а, ред 32.

⁴⁹⁾ Записи и натписи бр. 2421.

⁵⁰⁾ Исто, бр. 2589.

⁵¹⁾ Л. Мирковић: Старије Старе цркве, стр. 27.

⁵²⁾ Дефтер бр. 65, кв. VII, л. 4 б, ред 3 и кв. I, л. 5 б, ред 15.

⁵³⁾ Исто, кв. X, л. 5 а, ред 3.

⁵⁴⁾ Исто, кв. I, л. 6 а, ред 6.

Јован Симић, кујунџија, дао је сарајевској цркви 20.000 аспри 1744 г., да му се после смрти сваке године поје сарандар.⁵⁵⁾ Можда је то онај исти Јован из 1732/33 године. На истом листу Јовановог сарандара, записан је и Ђура кујунџија, са сличним прилогом.⁵⁶⁾ Има му спомена и 1760 г.⁵⁷⁾

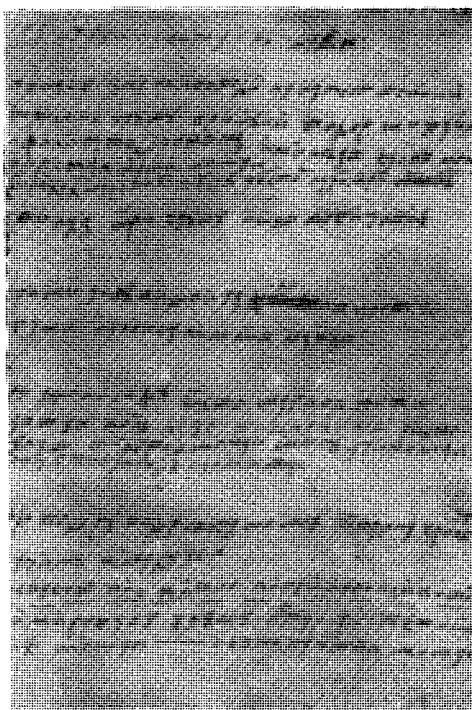
23 децембра 1745 г., пред Божић, дато је »8 Драгџтина кџинче иротки« 160 аспри.⁵⁸⁾

1747 г. изабран је Јован, кујунџија из Вароши, за црквеног клисару.⁵⁹⁾ Ваљда је то исти Јован Симић, што се помиње 1744 и раније 1732/33 г. Ако је тако, изгледа да је био веома имућан и дарежљив, јер 1754 г. су Јован и Лазо, кујунџије, дали 20.000 аспри да се поје сарандар Костадину, брату Јовановом.⁶⁰⁾ Исти Јован Симић, између 1761 и 1764 г., приложио је Сарајевској цркви, себи за спомен, 2 епитрахиља »са златом« и једне наруквице. 1762 г. приложио је један стихар од црвеног кумаша.⁶¹⁾

1751 г. постављен је за клисару кујунџија Марко Николић.⁶²⁾

Од половине XVIII в., управо од 1756 г.

имамо више података о сарајевским кујунџијама, у сачуваном дефтеру кујунџиског еснафа. Дефтер се води у инвентару Музеја Старе цркве у Сарајеву под именом: Књига кујунџиског еснафа за скупљање прилога за крсну свећу цара Константина и царице Јелене, под бр. 246, у одељку за књиге. Формата је велике 8°. Величина књиге, односно листова је 21 × 15 цм. Повезана је у тврђи и груби старински картон, обложен врло танком белом кожом — танким пергаментом — који је ишаран са неколико уздужних и попречних петолиниских листова, с предње стране и на полеђини. Задња се корица продужава у преклоп, који се једном кожном опутом притезао преко предње корице. Опута се једном или више пута обавијала око повеза. Благодарје таквом повезу, књига се веома добро очувала, иако је служила скоро 200 година. Корице су данас исфлекане, прљаве и нешто оштећене. Хартија књиге је пуна, бела, крупног ткива, рапава, готово груба. Листови су састављени у 8 великих свежања, са по 20 листова. Само трећи свежањ има 18 листова. Папир је по свој прилици млетачког порекла. Водени

Прва страна кујунџиског дефтера
из 1756 год.

⁵⁵⁾ Сарандари су црквени споменови за умрле и врше се 50 дана сваке године.

⁵⁶⁾ Дефтер бр. 34, стр. 92 и Дефтер бр. 31, л. 82 а.

⁵⁷⁾ Кујунџиски дефтер бр. 246, л. 158 б.

⁵⁸⁾ Сиротињски дефтер бр. 62, л. 73 б, ред 26.

⁵⁹⁾ Дефтер бр. 65, кв. XIV, л. 6, ред 3.

⁶⁰⁾ Дефтер бр. 31, л. 108 а.

⁶¹⁾ Дефтер пописа црквених утвари из 1761 г. бр. 56, л. 2 и 3.

⁶²⁾ Дефтер бр. 65, кв. XIV, л. 8 а, ред 3.

су знаци сова AS и три полумесеца различите величине, који се постепено смањује према средини. Очигледно су из половине или прве половине XVIII в. Дефтер има 158 листова, плус 2 дебела, сива и проста, додата приликом коричења. Само су 48 исписана и то не увек потпуно. Вођен је од разних руку брзописним пословним писмом, са читавим шаренилом разних рукописа и различитог карактера слова, зависних од времена и људи, који су га водили. Отуда је неуједначеност велика, како по крупноћи слова, тако и по облику, вештије или просто и грубо, читко или тешко разрешљиво, зависи од тога да ли су га писали писмени или полуписмени људи. У већини случајева рукопис је исписанији, пошто се вођење дефтера увек поверавало писменијим занатлијама. По разноврсности и множини различитих рукописа, изгледа да је писменост међу сарајевским кујунџијама била врло распрострањена. Готово су сви мајстори били писмени, што није чудо, јер су сарајевски Срби имали своју школу од давнина.⁶³⁾

Листови књиге нису сигнирани нити обележени бројевима или кватернионима. Језик је српски са примесама »славјанског« и са уобичајеним пословним изразима и фразама трговачке и пословне преписке. Правопис је од почетка па до 70-тих година прошлога века стари, црквенословенски, управо, превуковски. После отпочиње модеран, са променом и облика писма. Где се употребљава меки или тврди знак, по облику личе и на једно и на друго, али је претежни облик меког знака, па мислим да треба сматрати све у старијем делу као меке знакове, јер је традиција у Сарајеву и Босни била још увек јака. Године и све остале цифре писане су арапски.

Књига обухвата време од 1756, па до 1937 г. са извесним прекидима.

Дефтер је био код разних мајстора или се чувао у сандуку кујунџиског рупета, а кад се еснаф растурио, нашао се у кујунџиској породици Митрићевића. Од њих га је узео мајстор Милан Адрић, кујунџија, који је умро 1954 г. Он га је предао Музеју Старе цркве, са записом: Ово је књига еснафа кујунџиског, купаца за свијећу цара Константина и царице Јелене, од године 1756 до данас 1940. Предао Музеуму Милан Ј. Андрић, кујунџија.

Ова посвета указује јасно на садржај и намену књиге само у новије време, од 50-тих година прошлога столећа, када еснафи губе своју стару организацију и карактер. Раније су вођене забелешке о функционерима рупета и вршењу главних његових обавеза. Записи су кратки, са споменима имена мајстора, учесника у еснафској управи, њихових чауца, момака и нешто о преосталој суми од рупетских трошкова. Подаци нису обилни ни потпуни, сем имена мало што дознајемо. Старији нису довољно ни јасни. Не знамо какви су то момци, који се помињу уз мајсторе, да ли су калфе или најмљена послуга. Такође се помињу и момци, који коње воде и иду на кулук. Али за те коњоводце има објашњења.

Ради карактерисања садржине дефтера и самих записа, с времена на време, наводићу дословно поједине текстове ради илустрације:

На 1756 — наноња — 21 дань ника се зна кои поход(и) на измет квинки и при коли чайшџ: при Лџки Тодор Миханинџа и Филип Тодоро(к) мома(к) и Миротак Ђаков момак и Крман Гиши момак.

⁶³⁾ В. Скорић: Православни народ и црква..., стр. 127—129.

И предад(е) манитором иак чисто Лазо Сро.

При Лаз Сри чаџш Ншко Богичекић, при Мианл Видокића Вилотне и Гашо и Алекса Николин момак.

При аци Ншинф8 Срто(на) Марко мом(а)к и Ант8н Шоло, Лазо Ташнанинок, Ригто К8лаш Тодоро(к) момак, Сртоа ачи(инь) момак, Ншка Ступановић Карин момак 64

На 1766 лето би Ригто Габела чаџш р8фетки и предад(е) манитором иак чисто и не шита при нем8 никакка еака ница.⁶⁵

На 1774 лето знати се када бише манитори Лазо Сринич, Панто Марковић и Ригто Ничь и шеджише годин8 дана ма(н)иторима и предадоше еякь.⁶⁶

У даљем излагању комбиновају податке из разних бележака са подацима из кујунџиског дефтера.

У почетку није ми јасно да ли се у еснафској управи помињу мајстори или њихови момци — калфе. Да ли је дужност чауша вршио момак или мајстор, а момци му помагали и коње водили. Био би склон овоме, да су поменути момци у забелешкама, калфе разних мајстора.

Пре но што наставим са излагањем, потребно је једно објашњење, да би извесне ствари биле разумљиве.

Истраживачи се не слажу, да ли су конфесионалне групе занатлија онога времена у Сарајеву имале посебне еснафе или да су били заједнички.⁶⁷) Склон сам мишљењу да су били заједнички, јер је ћехаја — цехмајстор, претседник еснафа, увек био муслиман, како тврди Хамдија Крешевљаковић.⁶⁸) Ћехаје су се у појединим еснафима називале именом заната са додатком — баша: ћурчибаша, терзибаша, екмекчибаша и т. сл. Али такве називе налазимо и за хришћане, Србе, на пр.: Никола ћурчибаша Халилпашин из 1680 г.; терзибаше у XVII в.: Хаџи — Сава, Јово, Никола, Павао и др.⁶⁹) Да ли су то били почасни називи и одликовања појединих угледних занатлија, који су својим мајсторством и богатством били у милости и вољи појединих паша и људи на власти, није ми јасно. Заједнички излети, теферичи кушанме, указују на то, да су еснафи били јединствени, јер су у њима учествовали и хришћани. Ако су еснафи и били заједнички, ипак је свака конфесионална група имала свој посебни положај у еснафу, јер обавезе и дужности, које се непосредно нису тицале заната, биле су различите за муслимане и немуслимане: православне, католике и Јевреје. Поједине немуслиманске групе, имале су нарочите обавезе према држави и властима, на пр.: нису били војни обвезници али су давали комору за војску и друге државне дажбине, сакупљали редовни и ванредни разрез, који је падао на еснаф, имали своје посебне касе и водили своје еснафске дефтере. У погледу своје верске припадности, Срби занатлије су прослављали своје верске пирове — еснафске славе, старали се за своју сиротињу и сужње у тамници, сакупљали разне прилоге за цркву и за уобичајено чашћење људи на власти о Божићу и Васкрсу и за црквене глобе.⁷⁰)

⁶⁴) Кујунџиски дефтер бр. 246, л. 1 а.

⁶⁵) Исто, л. 2 а.

⁶⁶) Исто, л. 154 в.

⁶⁷) Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 83. В. Скорић: Православни народ и цква . . . , стр. 69—75, то нигде изричито не тврди.

⁶⁸) Х. Крешевљаковић: Исто, стр. 84.

⁶⁹) В. Скорић: Исто, стр. 70 и 71.

⁷⁰) Исто, стр. 72 и 73.

Ако за друге еснафе не знамо тачно да ли су били заједнички, за кујунциски нам је познато и по документима и по предању. Казивао ми је пок. Мило Адрић и многе старе Сарајлије, да су кујунције и муслимани и православни одувек били заједно. Чак су у Кујунцилуку имали и заједничку еснафску зграду. У организацији еснафске управе, ћехаја је увек био муслиман,⁷¹⁾ а чауш Србин. Отуда у описаном кујунциском дефтеру од 1756 г., наилазимо Србе чауше, а никако ћехаје. У свим белешкама и у поменутом дефтеру, уопште нема спомена о ћехајама, сем у једном рачуну из 1806 г., да су дата 2 гроша члан за папџи.⁷²⁾ Дужност је чауша била да обавештава чланове еснафа о наредбама ћехаје, да сакупља разне разреде на еснаф од стране власти, прилоге за сиротињу и невољне, да се стара о момцима и коњима за комору, да сазива чланове на еснафске седнице и скупштину — лонцу и да се стара о друштвеним излетима — теферичима. За чауше су се бирале окретне и озбиљније калфе или млађи мајстори.⁷³⁾

Од 1756, па до 1800 г. помињу се следеће кујунције:

Хаџи Јосиф 1756 г. Исте године, 26 јануара, његов брат Јован изјавио је пред еснафом, да ће плаћати вергију — порез за Хаџи-Јосифа. Можда је Јосиф умро, или тешко оболео, или материјално посрнуо, кад је морао брат да се прими те обавезе.

У кујунциском дефтеру, за више година, помиње се много личности, али се не може разабрати ко су мајстори а ко момци или послуга, стога ћу поменути само оне, за које има доказа или велике вероватноће да су мајстори.

1757 г. Ђорђевије кујунција, приложио је цркви за свој сарандар 23.760 аспри.⁷⁴⁾

1760 г. Аћим Дејић, Лазо Симић, Никола Драгутиновић, Јован Тодоровић и Михајло Видовић, положили су мајсторима неке рачуне или вратили своје дугове еснафу.⁷⁵⁾ Лазо Симић-Лакета, био је 1774, 1780 и 1786 г. у еснафској управи.⁷⁶⁾

Једна група кујунциских мајстора подигла је зајам од свога еснафа 1761 г.⁷⁷⁾ Да не би доцније понављао њихова имена и стварао забуну, навешћу и остале године кад се помињу: Никола Илић 1761; Лазо Илић-Тешњанин, био у еснафској управи 1779, 1785; 1789 издао тестир, 1793, 1799 и 1805 г. био у еснафској управи; Ристо Илић као Карин момак помиње се 1756 и 1761, као мајстор био је у управи 1774 г.; Никола Марковић 1789; Тодор Михајловић, има му спомена у 1756 г. 1765 и 1767 г. био је руфетски чауш. Свакако исти 1774 г. изабран је за црквеног клисају.⁷⁸⁾ У попису црквеног инвентара из 1774 г., записана је као приложница Тодорова супруга.⁷⁹⁾ Лука Михајловић, помиње се 1756 као чауш, 1779 г. био је у еснафској управи; Спасоје Јовановић, 1775

⁷¹⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 84 и по казивању М. Андрића.

⁷²⁾ Кујунциски дефтер бр. 246, л. 18 β.

⁷³⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 84—87 и 88.

⁷⁴⁾ Дефтер бр. 240, л. 6, ред 5.

⁷⁵⁾ Кујунциски дефтер бр. 246, л. 158 а. Отсада ћу овај дефтер цитирати само иницијалима К. д.

⁷⁶⁾ К. д., л. 154 β.

⁷⁷⁾ К. д., л. 158 а.

⁷⁸⁾ Дефтер бр. 56, л. 19 β.

⁷⁹⁾ Исто, л. 123.

дат му зајам од 67 гроша на интерес, 1776 био у управи еснафа. Претпостављам да је овај Спасоје саградио чашу, која се налази у манастиру Каленићу.⁸⁰⁾ Гаша Драгутиновић, има му спомена 1756 и 1761.

Из 1761 г. има попис колико су приложили поједини руфети за давање части угледним људима о Божићу. Ђурчије су приложиле 1.680 аспри, а остали руфети од 220—240. Кујунџије су дале 240 аспри.⁸¹⁾

Панто, кујунџија, био је 1764 г. црквни клисара.⁸²⁾ 1756 г. помиње се његов момак Јефто.⁸³⁾ Ваљда је то исти Панто Марковић из еснафске управе 1774 г.⁸⁴⁾

На 1766 лето ки Ристо Габела чаџш и предаде маниторол енак чинго и не шпта при нелиџ никаква енак ниџа. —

На 1768 лето ки чаџш Дам(и)анџ Петрокчиџ и шнимџ Симо Анџанокчиџ.⁸⁵⁾

Даље се ређају само чауши: 1769 Миросав Коза — ваљда надимак; 1770 Анд(р)ија Гаџов (!); 1772 Јевтан, Деића момак.⁸⁶⁾

У попису приложника за дарове виђеним људима о Божићу и Васкрсу из 1772 г., наводи се Илија Савић, кујунџија,⁸⁷⁾ али међу мусафирима, па ће бити да је са стране.

1773 г. био је чауш Јован Николић-Лигачанин; 1774 Јован Габела и 1775 Стјепан Петровић.⁸⁸⁾

1774 г. приложио је звездицу манастиру Гомионици Симо Мијатовић-Фочић.⁸⁹⁾ Стојановић је тај запис издао као несигуран. Да би се отклонила свака сумња, запис сам преписао у Гомионици и гласи: Симо звездицџ приложи Симо Анџанокчиџ Фочич и(з) Сараџка, рџфета кџџиџникога ки хрли Викедниџе прекетниџа матери на 1774.

Исти Симо био је 1779 г. члан еснафске управе.⁹⁰⁾

Од 1774 г. имамо разговетније стање и податке у кујунџиском дефтеру. Од тога доба јасно се помињу по три мајстора и чауш у еснафској управи, скоро за сваку годину, на пр.: На 1774 лето знати се када кише ма(и)иторол Лазо Силичиџ, Панто Марковичџ и Ристо Илиџ и шилџжише годинџ дла ма(и)иторолма и предадоше енак.⁹¹⁾

Знати се када кише 3 манитора, прко Лазо Силич и Стјепан Вџчанокчиџ и Чџро (Ђуро) Анџанокчиџ — на 1786 —

И ки чаџш Ваџил Маркович на 1786 и предаде лиџпо хџџџџ маниторолма; и при нелиџ коднише конџ Илиџа Фочо.⁹²⁾

1775 г. помињу се мајстори у еснафској управи: Марко Николић, Лазо Цветковић, Аћим Атанасијевић-Танасијевић, такође у управи и 1787 г., Ристо Николић, још 1784 и 1791; Саво Богичевић и у 1791 г.

⁸⁰⁾ Записи и натписи бр. 3592.

⁸¹⁾ Дефтер бр. 56, л. 8.

⁸²⁾ Исто, л. 18 а.

⁸³⁾ К. д., л. 1 а.

⁸⁴⁾ Исто, л. 154 б.

⁸⁵⁾ К. д., л. 2 а.

⁸⁶⁾ Исто, л. 2 а.

⁸⁷⁾ Дефтер бр. 54, л. 16 б, ред 32.

⁸⁸⁾ К. д., 2 б.

⁸⁹⁾ Записи и натписи бр. 3422.

⁹⁰⁾ К. д., л. 3 а.

⁹¹⁾ К. д., л. 154 б.

⁹²⁾ Исто, л. 4 а.

1777 г. помиње се црквени клисара Ристо, кујунџија, приликом предаје годишњих рачуна.⁹³⁾ То ће бити свакако претходни Ристо Николић.

Даље се помињу кујунџије ових година: Тодор и Стјепан Петровић-Вучановић 1780, Стјепан још 1786 и 1790; Мијат — Михо — Михат Николић, био је у управи еснафа 1787, 1792, 1794 и 1799, 1796 помиње се као црквени клисара.⁹⁴⁾ Исти је 12 јуна 1799 г. предао цркви са Јефтом Савићем-Луқановићем 100 гроша за појање великог сарандара поч. Стјепу Луқановићу.⁹⁵⁾ По свој прилици био је угледан мајстор. Можда је он онај Михајло, што је саковао два велика свећњака за Стару цркву 1796 г.⁹⁶⁾ или је то Михајло Шоро, који је био у еснафској управи 1790 г. За истога Миху дала је 1811 г. Стоја 50 гроша цркви за парусију — помен мртвих — што значи да је скоро умро.⁹⁷⁾ Христо Хачимовић 1784; Јован Николић-Габела 1785, 1790 и 1800; Ђуро Миловановић-Горашчанин 1786 и 1794; Лазо Питуличар 1787; Саво Луқановић 1787; Ристо Милетић, 1789 издао тестир, 1805 био у еснафској управи; Милета Крсмановић 1791; Васиљ — Васо Марковић 1791, 1786 и 1802; Јован Ристић-Смиљанић 1791 и 1799; Марјан Радић 1792; Ристо Дејић 1792; Ристо Гавриловић-Ђук 1791, 1792 и 1800; Хаџи-Петар Селак-Селаковић, био момак 1767 г., 1790 чауш и 1793 у еснафској управи; Петар Ристин-Томић 1793 и 1797; Спасоје Николић 1794 и 1798; Нико Тодоровић 1796; Никола Ристић-Габелић 1796; Јован Мијатовић 1797; Јован Булбул 1797; Нешко; Јосип-Јосо Ђурић 1800.

За ово време били су чауши: Мијат Деић и Лазо Питуличар 1785; Васиљ Марковић 1786; Петар Селак и Јован Бунбул 1790; Јован Савин-Ристић, Ристо Гавриловић и Михајло Гашић 1791; Максим Живковић 1792; Јован Милојевић 1793; Милета Филиповић 1794; Јован Трипковић 1796; Анто 1798 и Лука Никин 1799.

Тешко је снаћи се код имена, јер су многе особе забележене час по имену, надимку или хипокористикону, а код презимена по патронимику, породичним презименима или посесивитетима. Године поред имена означавају помен, односно учешће у еснафској управи, скоро све по кујунџиском дефтеру.

1800 г. дато је *Салинаги кбџнчи г(ро)ша 49*, наиме дара о празнику.⁹⁸⁾ Такође и пре 1804 г. у забелешки рачуна »од части о Божићу« стоји да је дато: *кбџнчи Салих аги велики копџн и чџрик велики.*⁹⁹⁾

Даље следе имена мајстора из кујунџиског дефтера од 1800 па до краја XIX века, са напоменама, ако се где још спомињу.

Гаврило Вучановић 1802; Симо Ристић-Габелић 1802. Његов је рад филигрански крст са гранулацијама у дечанској ризници, са следећим записом: *Син крест начини + кбџнџиња Сџмо Ристич Габелич 8 Саракџ ми(е)ца акгџгта 12 + 1806 летта — 8 цркџџ — 8 — Дечане за парџ. 1811—1813 г. био је у еснафској управи. Илија Петровић и Јован Милојевић 1803; Тодор Лакетић 1789, 1804, 1808, 1815, 1824 и 1828; Јевтан Луқановић 1804, 1814, 1821 и 1823; Никола Мијатовић-Мијић 1805 и 1811; Јован Спасојевић 1806 и 1816; Лука Шиндија 1806, 1811, 1813, 1827*

⁹³⁾ Дефтер бр. 58, л. 2 β, ред 7.

⁹⁴⁾ Дефтер бр. 56, л. 21.

⁹⁵⁾ Дефтер бр. 31, л. 111 β.

⁹⁶⁾ Л. Мирковић: Старине Старе цркве, стр. 31.

⁹⁷⁾ Дефтер бр. 240, л. 60, ред 8—9.

⁹⁸⁾ Дефтер бр. 244, л. 4 α, ред 19.

⁹⁹⁾ У малом дефтеру клисарских вересија (бележница) бр. 63, л. 79 β.

и 1832; Јован Цмиљанић 1806; Никола-Нико Тодоровић 1796, 1807, 1815 и 1816; Стијепан Петровић, можда онај Стјепан, црквени клисара „*ш кѡнѣник(а)го рѡфѣта*“ шти је записан на великом требнику бр. 38 Старе цркве. У еснафској управи био је 1807, 1811/12, 1817 и 1820. 1815 је кујунџија Стјепан дао 100 гроша цркви за сарандар некоме Јовану.¹⁰⁰) 1811 г. помињу се Лазо Мијин, Петар Јастреб, Мићо Сремић и Илија Татаровић. Тодор Ристић 1813; Ристо Лазић 1814; Јевто Бостанџија и Јевтан Траш 1820; Тодор Зворничанин 1821, 1825, 1832 и 1840; као црквени клисара 1834.¹⁰¹) Станиша Ђого 1821, 1824, 1844, 1831 био црквени клисара.¹⁰²) Тодор Мијић 1823 и 1829. На окову иконе св. архангела Михаила и Гаврила у Старој сарајевској цркви, урезан је запис: *Сѣ иконѡ оковаше кѣтаре Мѣтар ђаѣ Рѣтин, Цорѡ Їоѣпокич, Спасоѡ тѣрзиѡ, Крѣман чекиѣ. Рѡкодѣлац Тодор Мѣич, ѡѣта на* 1826. Стјепан Ристић 1823; Божо Чутура 1824 и 1828; ваљда исти 1828 као клисара и сведок при исплати неког изгубљеног темесућа.¹⁰³) 1824 г. оковао је у Сарајеву јеванђеље за манастир Добрићево, Тодор Крунић.¹⁰⁴ Тодо Никин-Никинић-Николић 1825, 1835, 1839 и 1845; Михајло — Мило Илијин 1825; Јован Петровић 1826; Тешан Милојевић 1826 и 1829; Периша Смиљанић 1826, 1855 г. био је црквени син — кмет или клисара.¹⁰⁵) Настаје забуна око његовог имена и Перише Петорвића, где се помињу без презимена; те се не зна о коме се ради. Аћим Мијић 1827 и 1836; Мићо Петровић 1827; Јово Јошило-Јошиловић и син му, такође Јово Јошиловић 1829, 1838, 1843 помиње се старији као црквени клисара,¹⁰⁶) 1847, 1852, 1863, 22 II 1876 стари предао цркви 615 гроша за вечне споменове.¹⁰⁷) 1893 г. у еснафској управи — млађи. Станиша Раџан 1823, 1840, 1843 и 1847; Тодор Лакић и Стеван Перишин 1834; Лука Тодин 1834 и 1846; Тодор Тодоров 1835 и 1841; Михајло Михин 1835; Јован Габелић и Ристо (Ј)осимов 1836; Никола Перишин 1836 — ваљда чауш; Тодор Перишин-Николић 1837, 1850 и 1851; Лако Лукановић 1837 и 1841; Божо Лукановић 1837; Симат Тодоров-Шиндин 1837 и 1850. I III 1837 г. Периши кујунџији (Петровићу) дата је црквена кућа под кирију за 350 гроша годишње;¹⁰⁸) 1837 помиње се опет;¹⁰⁹) 1838 платио клисарима кирију,¹¹⁰) 1856 именовани је приложио цркви 10 дуката на своје име за вечни сарандар, што чини 550 гроша; 1862 8 II платио кирију за црквену кућу;¹¹¹) 1865 дао је 61 дукат или 1.000 гроша за вечне споменове три лица;¹¹²) 1869 г. 21 I предао је за вечне споменове 10 дуката по 61 грош, што чини 610 гроша.¹¹³) Из овога се види да су кујунџије у то доба могле стећи леп иметак. Петровићи су се веома обогатили од заната и имали су 4 своја дућана у Кујунџилуку.

¹⁰⁰) Дефтер бр. 240, л. 6, ред 5.

¹⁰¹) Дефтер бр. 244, л. 20 β, ред 26.

¹⁰²) Исто, л. 20 α, ред 7.

¹⁰³) Дефтер бр. 244.

¹⁰⁴) Записи и натписи бр. 4037, потпунције бр. 5924.

¹⁰⁵) Дефтер бр. 60, л. 193 β, ред 23.

¹⁰⁶) Дефтер бр. 244, л. 23 α, ред 24.

¹⁰⁷) Дефтер бр. 240, л. 77 α.

¹⁰⁸) Дефтер бр. 215, посебни додатак, л. 2 α, ред 5.

¹⁰⁹) Дефтер бр. 244, л. 21 β, ред 14.

¹¹⁰) Исто, л. 22 α, ред 21—22.

¹¹¹) Исто, л. 99 β, ред 31—32.

¹¹²) Дефтер бр. 240, л. 73 α, ред 15—20.

¹¹³) Исто, л. 74 α, ред 27—29.

Даље се ређају учесници у еснафској управи: Ђорђе Михић-Мијић 1839, 1843, 1846 и 1852; Јово Шиндић 1839, 1848, 1865 и 1882; Петар Михајлов 1840, 1845, 1849 и 1854; 1840 био је црквени клисара Тодор Милинковић, кујунџија;¹¹⁴⁾ Ристо Габелић-Шиндин 1839, 1848, 1865 и 1882; Андрија Мијајлов 1844; Ристо Јошило 1844, 1855/6 и 1868; Ристо Тупајић 1845, 1845 и 1853, 1849 г. био црквени клисара;¹¹⁵⁾ Мијат Тупајић 1846 и 1852; Андрија Моросављевић био црквени клисара 1846 г.¹¹⁶⁾ Мислим да је он украсио срмом икону Старе цркве 1838 г.;¹¹⁷⁾ 1850 г. био је члан управе еснафа; исте године оковао је икону св. Богородице зв. »Тежачка«,¹¹⁸⁾ умро 1871; Јован Поповић 1847; Саво Мисита 1848, 1852 и 1857; Ристо Ђурић 1849; Остоја Цабо 1851 и 1859; Ђорђо Драже-товић 1852, 1861, 1869, 1886, 11 I 1890 г. дато цркви за његов вечни спомен 10 дуката »здравих«,¹¹⁹⁾ Никола Бандука 1852, 1858, 1869 био црквени клисара;¹²⁰⁾ Ристо Андрић син — Адрић 1853 и 1857; Мићо Рачев-Богичевић 1853, 1855, 1863; Саво Поробић 1854, 1859, 1861 био црквени клисара;¹²¹⁾ Симо Маџановић 1857; Божо Ардаловић 1857/8 црквени клисара,¹²²⁾ 1858 и 1862 био у еснафској управи; Јово Савић 1858 и 1873/4; Перо Мијатов(ић) 1859, 1864 и 1869; Василије Кулина и Василије Богичевић 1860; Мијат Лончар-Петровић 1855 црквени клисара,¹²³⁾ члан еснафске управе 1861 и 1872; Мићо Станише Ђоге 1855, 1861, 1865, исте године црквени клисара,¹²⁴⁾ 1872 члан еснафске управе; Тодор Николић и Максим Мијатов 1862; Ристо Петров 1863; Саво Рећо 1864; Петар Перишин 1865 и 1868; Јово Митрићевић 1868, 1878, 1880 као црквени општинар, 1883 као црквени клисара¹²⁵⁾ и 1886 у еснафској управи. Јово Андрић, син Андрије Миросављевића 1869 и 1882, 1881 г. саковао кандило за Стару цркву, умро 1901; Петар Еран 1873 и 1889; Ристо Крајина 1873; Марко Рашевић 1873/4; Марко Маџановић 1875 и 1883; Никола Петровић 1875; Ђорђо Васић 1876 и 1883; Јово Мијић 1876; Саво Петровић-Мостарац и Васо Јовановић-Ђелеша 1877; Ристо Мијатов 1878, 1884 и 1888; Васо Дакић 1879 и 1886; Гавро Божин-Авдаловић 1870 и 1881; Јевтан Базука 1880; Коста Требо 1884; Мићо Авдаловић 1885, 1887 и 1888; Никола Мијатовић 1887; Ристо Броћо и Коста Драгић 1889; Ристо Маџановић 1890 и 1893; Симо Митровић 1890 и 1891; Ристо Витковић 1892; Нико Митрићевић и Михајло Андрић 1896. Ту се закључује кујунџиски дефтер. Мило Адрић је дописао 1937 г. тадашње живе мајсторе Србе, кујунџије: Милан Андрић, — умро 22 II 1954 г., Илија Андрић, брат му, данас живи у Титограду и ради о свом занату; Ристо Требић, умро пре Другог светског рата и Ђорђо Лукић и сада жив, но не ради више.

Од 1800 г. па на овамо, били су чауши кујунџиског еснафа: Петар Јастријеб 1802; Михајло Габелин и Михајло Чангал 1803; 1831 г. забележено је у

¹¹⁴⁾ Дефтер бр. 244, л. 22 β, ред 6.

¹¹⁵⁾ Исто, л. 25 β, ред 5—6.

¹¹⁶⁾ Исто, л. 24 α, ред 4.

¹¹⁷⁾ Л. Мирковић: Старине Старе цркве, стр. 8, табла XIV, слика 1.

¹¹⁸⁾ Исто, стр. 11, табла XX, слика 2.

¹¹⁹⁾ Дефтер бр. 240, л. 85.

¹²⁰⁾ Дефтер бр. 60, л. 33 β, ред 28.

¹²¹⁾ Исто, л. 31, ред 9.

¹²²⁾ Дефтер бр. 244, л. 29 α, ред 7.

¹²³⁾ Исто, л. 28 α, ред 5.

¹²⁴⁾ Исто, л. 32 β, ред 23.

¹²⁵⁾ Исто, л. 38 α, ред 49.

црквеном дефтеру, да је Јевра, жена *Ињали* — Михајла Чангала дала цркви наруквицу за сарандар.¹²⁶⁾ Тешан Никин 1804; Михајло Никин 1805; Михајло Мијин и Трифко 1806; Божо, Лукановића момак 1807; Алекса Мићић и Максим Габелин 1808; Јован, Мијин момак, Тешан, момак Милојевића и Дамјан, момак Јована Габеле 1811/12; Мића Плакаловић 1813; Јевтан Траш 1814; Станиша Васиљевић 1816. Исти, као стари мајстор, записан је на еснафској икони цара Константина и царице Јелене, између 1841 и 1843 г.; Глиша Петров 1816; Јефто Бостаницја 1817; Ристо Мисир 1820; Стјепан Мијин 1821; Никола Чешкин, Јово Јошилов, Танасије Еро Тешанов 1823; Тодор Перишин 1824; Стојан Кавић, Стеван Перишин и Димитрије Божин 1825; Андрија Михајлов 1826; Станиша Раџан 1827; Тодор Тешанов 1828; Тодор Тодсра Зворничанина 1829; Ристо Тупаја 1832; Ристо Шиндин и Марко Лукановић 1834; Мијат Тупајића 1838; Ристо Јошилов 1839; Саво Мијића 1840; Јово Тупајић 1841, 1852 као мајстор био је црквени клисара.¹²⁷⁾ Ђорђо Дражетовић 1843; Остоја Цабо 1845; Милан Божин 1846; Мићо Рацев-Богичевић 1847 и 1852; Илија Драгић 1848; Јован Савић 1849; Саво Рећо 1852; Раде Кулин 1854; Максим Ђогин момак 1855; Божо Ардаловић и Максим Ђогин 1856; Петар Мијатовић 1857; Васиљ Кулина 1858; Јово Богичевић 1859; Петар Перишин 1860; Јован Митров 1861; Јован Божин 1863; Никола Чачић и Ђуро Мијатов 1864; Крсто Јошилов 1865; Остоја Ђогин 1868; Јован Тубић 1869; Ристо Бандукин и Петар Еран 1872; Васо Перин-Перишин 1873; Марко Маџан 1873/4; Васо Јовановић 1875; Симо Тушељаковић 1876 и Ђорђо Требић 1797 г.

Као што се види, чауша није било редовно или тачније, нису увек записивани. Имена су употребљена махом интимна, те их је теже разликовати кад се јављају под правим. Пада у очи код чауша, а и код мајстора, да су често поменути под посесивитетима или по очевом имену, најчешће по имену мајстора, код кога су учили занат, на пр.: Милан Божин, Крсто Јошилов, Остоја Ђогин, Марко Маџан итд., што значи, да је Божин или Ђогин момак — калфа, или да је Јошилов син, или пак скраћени назив по презимену Маџановић. И то је отежавајуће за тачно распознавање.

Кујунџиска еснафска организација у Сарајеву

Сарајево као средиште разног занатства и трговине Босне за време турске владавине, имало је снажне еснафске организације. Стицајем историских околности, моћ сарајевских еснафа толико је нарасла, да је прешла границе свог одређеног утицаја и јавља се као важан, готово одлучујући чинилац у друштвеном животу града, шире околине, па и читаве Босне. Томе су допринели током времена: разноликост заната, велики број занатлија и трговаца, општи просперитет и богатство, премештај везирског седишта у Травник, чврстоћа еснафских организација, солидарност њихових чланова и подржавање њиховог ауторитета од стране државе у своје време, затим војничко јаничарско порекло муслиманских занатлија и опште слабљење угледа централне власти при крају XVIII века. Та моћ еснафа нигде није дошла тако и толико до изражаја, колико у Сарајеву. Ово се нарочито испољило у XVIII и првој половини XIX века.¹²⁸⁾

¹²⁶⁾ Дефтер бр. 240, л. 24 β.

¹²⁷⁾ Дефтер бр. 65, кв. XXIV, л. 3 α, ред 6 и дефтер бр. 244, л. 26 β, ред 6—7.

¹²⁸⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 81 и 83.

Што се тиче саме организације кујунциског еснафа, не мислим да се удубљујем и залазим у литературу, него ћу се ограничити на оно што ми пружају поменути извори: разни црквени дефтери и случајни записи на црквеним утварима, јер би иначе прешао оквир излагања непознатог материјала. Главни извор за познавање еснафске организације, у овом случају је описани кујунциски дефтер. Мада је В. Скарић у главним цртама већ користио овај материјал, ипак многе ствари треба исцрпније и документовано изложити, са додатком материјала из других извора, које он за ово није употребио.

У еснафима се од давнина управљало по уобичајеним, неписаним нормама, које су се, тачно преносиле по предању, поштовале и строго примењивале. Једино је табачки еснаф имао своје писане правилнике.¹³⁰⁾ Свакако да се и у кујунциском еснафу управљало по старим обичајима, али имам разлога да мислим и друкчије. У забелешци из 1848 г. стоји: Знано ебди 8 или Бога кишнџга како кише маниторни Приша кбунџия, Иоканџ Смиљанича то етџ Шиндичџ и Сака Миничџа и ки чабшџ Илия Драгичџ и предадоше инаџ чинџо маниторниа за годниџ коџ погтакиџмо да помџже инаџџ по џгтакџ маниторикомџ В. Скарић је добро објаснио како треба схватити по џгтакџ маниторикомџ¹³²⁾ те није потребно да то понављам. Али ово место и казивање пок. Мила Андрића о неком изгубљеном дефтеру, у коме је била записана поука приликом давања тестира, наводе ме на помисао да је тамо могао бити и »мајсторски устав«. Додуше, ако је постојало што писано, морало је бити на турском језику, али за Србе је можда било преведено.

Раније сам поменуо да је кујунциски еснаф поуздано био заједнички за муслимане и православне Србе, а свакако и за остале припаднике других вера. Претпостављам да је тако било из давнина, јер се Срби кујунције јављају рано, већ половином XVI в. Са подацима из XVII в., може се то сматрати као сигурно.¹³³⁾ Какав је био међусобни однос у еснафу и заједничко спољашње иступање, не говоре нам документа ништа. Држим да су у професионалном погледу били једнаки и правични. Нигде се не испољава подвојеност у еснафу, али је очигледна делатност еснафске управе у ужем, племенском и верском кругу, што се тиче обавеза.

На челу еснафске управе је хеџаја, увек муслиман, како сам раније истакао. Чауш је, по предању, увек био Србин. У кујунциском дефтеру од 1756 г., упочетку се помињу само чауши и момци за комору, а мајстори у еснафској управи, изричито се наводе од 1774 г.¹³⁴⁾ Мора да је било мајстора и раније у управи, јер се из претходних бележака види, да су чауши предавали хесаб — рачун — тројници мајстора, а ови мајсторском скупу или одбору. У записима се вели 1756 г.: Предад(е) манитором инаџ чинџо Лазо Сро.¹³⁵⁾

На 1773 лето ки чабшџ Ишканџ Николичџ Ангачанинџ и предаде инаџџ маниторниа чинџо.¹³⁷⁾

¹²⁹⁾ В. Скарић: Православни народ и црква..., стр. 69—75.

¹³⁰⁾ Х. Крешевљаковић: Исто, стр. 91.

¹³¹⁾ К. д., л. 31 β.

¹³²⁾ В. Скарић: Православни народ и црква..., стр. 88.

¹³³⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 81 и 122.

¹³⁴⁾ К. д., л. 154 β.

¹³⁵⁾ Исто, л. 1 а.

¹³⁷⁾ Исто, л. 2 β.

Православни су бирали по 3 мајстора у еснафску управу на годину дана, не више. Само се једном десило, у изванредним ратним приликама 1811—1813 г., да исти мајстори »држаше њак за две године.«¹³⁸⁾ Претпостављам да их је бирала еснафска управа, јер се увек говори у множини: 1785 г. »летнише«; 1791 г. »летнише«; 1848 г. »портакнише по љетак маниторикомъ«. Какву су дужност вршили, није нам сасвим познато. Нешто нам пружа забелешка из 1775 г., која гласи: На 1775 лето знати се како бише манитори Марко Николитч и Ячичи Тишанкичч и Ристо Николитч и шибџише годинџ дана маниторима и предадоше хџиакъ њего цо еџ прилици нокаца маниторикне шџ Ристе Илича гроша 73 и од штеи њего нокаца дадоше Спагоу Ишканокичч гроша : кандомитъ грош 67. И дамо за чилии штеи аспри грош-16. И цо е било њишџ код ни аспри маниторикне дадоше кон едоше нови манитори: Лазо Црџковкичч и Бава Богичкиччч и Спагоу Ишкано(кич), аспри — 1590.¹³⁹⁾

Лепо податке имамо на једном дивном кандилу из 1674 г. на средњем делу иконостаса Старе сарајевске цркве, пред другом иконом с јужне стране. Кандило је од сребра, израђено у ажурираној техници, са биљним орнаментима, свакако рад сарајевских кујунџија, али је дар ћурчиског еснафа. Запис је урезан извршним писмом по сребрним дужицама на саставу кандила. Једна је дужица отпала и сада се чува у црквеном музеју под бројем 77/I, а остало је на кандилу и до сада запис није објављен. Доносим га у целини: Лето зрџџ не кандило приложише ћџрчи карошан(и) о теферичџ: калфакаша Иличинџ, чаџш Дџка, ћатипџ Ишканџ и остала кратити по теферџ окце кани кџ цџковџ (кџ)тиџ архитратитџ ка Сарајеџ к(о)гџ да њџ прошти: 1674.

Устројства еснафа или еснафских управа била су једнака или јако слична. Додуше, овај је податак о великом и снажном ћурчиском еснафу, који је поред чауша имао калфабашу и ћатиба — писара, секретара. — Сигурно су нешто слично имали и остали, па и кујунџиски, јер су имали чауша и водили дефтер. У кујунџиском дефтеру, скоро редовно налазимо, поред три мајстора још и чауша »при њима«. Да ли је чауш биран или постављан, о томе нам говори податак из 1792 г.: . . . џ единитџ неџ три манитора потякиџни потякише чаџша за љџџџџ кџмџ рџфитџ, Иакимџ Жикокџиџа.¹⁴⁰⁾ Значи у слози или сагласности ова три избрана мајстора, поставише чауша да служи целом еснафу. И ово је врло добар податак о избору, односно постављању чауша. Није га бирала еснафска скупштина, него су га избираща три мајстора по споразуму, такође на годину дана. Ово наглашавање »за службу свему руфету«, схватам да се односи на све чланове еснафа, на муслимане и друге, односно за послове целога еснафа. Извесних година било је по два чауша, као на пр.: 1785, 1803¹⁴¹⁾ и 1811: . . . и при њетнем маниторима ки чаџш Тишанџ, момак Иличкиччч и дрџги чаџш Дамјанџ, момак Ишкана Гџкџџ . . .¹⁴²⁾ свакако на смену. Изгледа ми да су чауши бирани често из редова калфи или млађих мајстора, јер је то била напорна, курирска служба, али понекад су били и стари или старији мајстори, као случај између 1756 и 1760 г. »при Илич чаџш старом . . .¹⁴³⁾«. Доцније, у XIX веку, чауши су готово стално старије калфе. Звање чауша било је почасно, као и све функције у еснафској управи, и вршило

¹³⁸⁾ Исто, л. 21 а.

¹³⁹⁾ Исто, л. 154 б, и 155 а.

¹⁴⁰⁾ К. д., л. 8 б.

¹⁴¹⁾ Исто, л. 4 б и 15 а.

¹⁴²⁾ Исто, л. 20 б.

¹⁴³⁾ Исто, запис на предњем предлисту.

се без награде. Тек при крају, од седамдесетих година XIX века, заведше плаћање чаушке службе под именом чаушлук. 1873 г. плаћен је чаушлук 26 гроша, а 1877 г. 100 гроша.¹⁴⁴⁾

О дужности чауша говорио сам раније. Ипак ради илустрације навешћу који текст из кујунџиског дефтера: На - 1766 - би чаџи при Ригти Габели чаџиш доше на к(е)лики измет Иканъ Гашинъ момакъ и Мято Тодорокича момакъ и џзше по - 10 - пара.¹⁴⁵⁾

На 1774 лето би чаџиш Ђован Габели и при немџ нека се зна кон молици кодише кони: прко Драгич Спасок (момак) и Никола Хиро, Иоканъ Динча (момак), Степанъ Тодорок (момак), Андрија Тодорокича (момак), Петар Христин (момак) Маринъ Толинъ (момак).

И предаде Ишканъ ханаъ министорили чисто и не о(е)та при немџ ница.¹⁴⁶⁾

Између осталог, чауш се старао око момака за комору и коње, исплаћивао их и о томе предавао хесаб — рачун — тројници мајстора, на крају еснафске године.

Православне српске кујунџије, по предању које подаци потврђују, бирале су управу, тачније своје функционере у еснафу, пред еснафску славу о Цару Константину и царици Јелени, 21 маја по старом календару, односно 3 јуна по новом. Избор се држао у тајности и објављивао на дан славе, после службе божије. Дужност се предавала, односно примала после извесног краћег времена. У кујунџиском дефтеру налазимо датуме избора или предаје, крајем маја, почетком јуна, или јула, на пр.: 1784 г. 20 V; 1791. 2 VI; 1792 30 V; 1793 24 VII; »ш кетого цара Константина на 1807«, врло ретко доцније, мада је било изнимки.¹⁴⁷⁾

Предавање и примање дужности састојало се у предавању хесаба — рачуна о учињеним трошковима, еснафских дефтера и осталог малог еснафског инвентара: »хаљина за стерање« — платна, ћилима или других простирки за дочек паша и других виђених личности, затим славске иконе, »сандука« и »кутије« за чување ствари и преосталих пара. Белешка из 1779 г. каже: На 1799 када дадо министорили: прко Двкџ и Били Фочичџ и Лази Ташнинџ када дадо индџк дадо им пара — 101.¹⁴⁸⁾

Обавезе еснафа према држави и властима биле су: да скупља порезу — вергију — од чланова еснафа по имовном стању, јер једна белешка вели:

На 1756 индџарна 26, како дође Ишкан ађи (хаџи) Ишифа брат и з(а)питаш(е) (га) министори: шчш ли кити за брата ађи Ишифа цо кде шд кегне плаћат и рече шчџ плачати.¹⁴⁹⁾

Постојала је дажбина од »времени гтара« коју су еснафи »давали ред на тал«. Један су део давали Јевреји, други ћурчије, трећи остали еснафи, и то по пола дунђери и 6 малих еснафа.¹⁵⁰⁾ Сличну дажбину налазимо и у XIX веку, која је свакако разрезана по сећању на старе еснафске дажбине. Како је изгледао тај разрез и сразмера опорезивања еснафа, може се лепо видети у ћурчиском дефтеру из 1838 г. Музеја Старе цркве, бр. 235. Та је пореза разрезана наиме војнице за низам, односно војна пореза за беделију — за замену — на хришћане и Јевреје. Највећи део оптерећења сносио је ћурчиски еснаф, пошто је био најбројнији и економски најјачи, јер су ћурчије одувек били и трговци. По плаћању

¹⁴⁵⁾ Исто, л. 1 β.

¹⁴⁶⁾ Исто, л. 38 α и 39 β.

¹⁴⁷⁾ Исто, л. 2 β.

¹⁴⁸⁾ К. д., л. 4 α, 7 β, 8 β, 9 β и 19 β.

¹⁴⁹⁾ Исто, л. 3 α.

¹⁵⁰⁾ Исто, л. 139 α.

¹⁵¹⁾ В. Скорић: Православни народ и црква..., стр. 75.

те порезе може се видети јачина српских еснафа и њихова економска моћ. На пр.: за 1843 г.:

ћурчиски еснаф платио је	22.166	гроша
дунђерски	1.750	„
екмекчиски	1.556	„
ћелепциски	1.458	„
терзије	1.458	„
механџије	817	„
кујунџије	700	„
ковачи, опанчари и бостанџије	543	„
ћебеџије	344	„
ипекчије	2.453	„

33.245 гроша

Те се суме углавном одржавале читавих 10 година, од 1840—1850 г. Варирање је било веома незнатно. За то време кујунџије су плаћале просечно између 600 и 700 гроша, али је било и преко 800. Од 10 еснафа, кујунџиски је био скоро увек на осмом месту, што означава, релативно, његову не велику бројност и слабије економско стање. Забелешка из 1843 г.: »... и не витече за порезъ никичѣ гро(ша) 17,30 (пара) кечъ манџтори припознаше«¹⁵¹) указује на то.

Као и остали еснафи и кујунџиски је био дужан да даје коње и момке за комору. Готово сваке године у дефтеру се наводе имена одређених момака за вођење коња, односно за комору, и то по неколико. Та се служба звала »кички измет«. Биће да је постојао и мали измет, мада о томе нема помена. Под великим изметом можда треба подразумевати већи број коња, момака и за удаљења места, рецимо за Прачу и Рогатицу, а мањи су са мање особа и стоке за ближу околину.

У појединим годинама било је више тих »измета« — служби и више момака употребљавано. Много се пута у рачунима истичу издаци за комору, на пр.: 1766 г. два момка су плаћена по 10 пара. 1765 г. плаћено је неком момку Јојићу да води коње. 1791 г. »... пак дамо за коморе и за моике гроша 4 и пара 30; 1799 г. пак за коморе и молак цо е измет(т) чиниш г(р)оша 4; 1801 г. трошкови су за комору 7 гроша и 13 пара.¹⁵²) 1806 г. били су велики издаци за комору:¹⁵³)

Знатн е што поарчилимо за алне	гроша	7	па(ра)	15
пак дадогмо за коморе	гроша	3	па	20
пак дадогмо ћне за коморџ	гроша	6	па	9
за днка(?) поарчилимо	гроша	5	па	10
пак дадогмо за коморе	гроша	17		
пак дадогмо за коморе	гроша	7		
пак дадогмо за коморе	гроша	28	па	20
пак дадогмо за коморе	гроша	4	па	10
пак за алне дадогмо	гроша	8		
пак за коморе дадогмо	гроша	48		
пак чван за папџче	гроша	02		
пак џ едан арач дадогмо	гроша	01	па	20
пак дадогмо за алне	гроша	06		
пак за коморе	гроша	12	п	12

157 16

Еснаф је плаћао и војницу. У једном рачуну из 1791 г. стоји »... пак прегне од коннице гроша 8«. ¹⁵⁴⁾ При крају дефтера, налази се између осталих бележака и неке о војницима, које нам данас нису довољно јасне:

Воиник Стинпан Шашо
 други Пако Радокич Лојаница
 за него шефил Радокан Чокич : Рогатича Шмарин кмет
 трети конник Сили Јадикич Ригич

Нешто ниже, од исте руке белешка:

Дадомо Сили Јадикич гроша	35	—	30 (пара)
Дадомо Сили Јадикич гроша	12		
	52		10
Шаше Стинпан гроша дадомо	12	00	100
Лојаница гроша	39		35
Радикох шефил штац Лојаница гроша Лојаница	20		05
пак Шаше гроша	60		00
погани гроша ¹⁵⁵⁾	20		

Не знам какви су то војници, али се види да су са села. Један је кмет некога Омара, а вероватно су и остали кметови. Да ли су били коморције или што друго, није јасно. Запис је по карактеру писма стар и одговара руци из 1775 године овога дефтера, на 154 и 155 листу.

Комора је давана приликом доласка и испраћаја везира и вероватно и других државних достојанственика. При њиховом дочеку, стерале су се »хаљине« — простирке, ћилимови и др. у Беглуку — конаку, те је и за то морао плаћати еснаф или давати своје »хаљине«. Тако 1799 г.: Дадомо за хаљине цо се стерале кад е кезир прошо, кирне мџилниџ — гроша — 6 и 1801: Вапа (ваља) дати за стерине 8 Билџк 5,20. ¹⁵⁶⁾

Поред дужности према држави и властима, еснаф је имао и друштвених обавеза према својој средини и унутрашњих обавеза у еснафу, према момцима и шегртима.

Кад је црква глобљена или оправљана, учествовали су еснафи у првом реду, као оно 1712 г. 1857 г. приложили су сви еснафи за оправку »дуварова« — зидова — око цркве. Међу њима, приложио је кујунциски еснаф 659 гроша и 20 пара. Од 8 еснафа, после ћурчиског, који је дао 4.174 гроша, највише је приложио кујунциски, по чему се може закључити, да је тих година стајао добро. ¹⁵⁷⁾

Такође је еснаф скупљао од својих чланова и чланова кујунциских породица, прилоге за чашћење о Божићу. У ту сврху ударен је стални разрез на сваку мушку главу еснафских породица, као на пр. 1776 г. ¹⁵⁸⁾

За гробље је еснаф дао 10 гроша 1791 г. ¹⁵⁹⁾

¹⁵⁴⁾ К. д., л. 31 β.

¹⁵²⁾ Исто, л. 1 β, 7 β, 11 β, 12 β.

¹⁵³⁾ Исто, 18 β.

¹⁵⁴⁾ Исто, 7 β.

¹⁵⁵⁾ К. д., л. 137 β.

¹⁵⁶⁾ Исто, л. 11 β и 12 β.

¹⁵⁷⁾ Дефтер бр. 244, л. 28 β, ред 39—50.

¹⁵⁸⁾ В. Скарић: Православни народ и црква ..., стр. 73

¹⁵⁹⁾ К. д., л. 7 β.

У еснафску друштвену делатност спада и давање помоћи сиромашнима и невољним и прилога онима, који су им се обраћали. 1795 г. дато је некој робињи 2 гроша.¹⁶⁰⁾ 1797 г. дали су опет робињи 20 гроша и 20 пара,¹⁶¹⁾ сигурно за откуп. 1799 г. дали су »зи љжна 8 апс гроша — 2«, »и дали калџџици из намагџија Ишкани из Валике нани, гроша 4«. ¹⁶²⁾ 1800 г. »ника не зна колико иротами поднелимо ш Божич 8 гроша 14 н по«. ¹⁶³⁾ 1802 г. вели се: »Дадомо Милокич 8 апс г(ро)ш(а) 6«. ¹⁶⁴⁾

У кујунџиском дефтеру имамо трага и о акцији за помагање гладике — митрополита Василија Бркића, потоњег патријарха Србина пред укидањем Пећке патријаршије 1766 г. Не зна се каква је то нужда изазвала. Можда се ради о неком припремању за његово патријараштво или о каквој интервенцији код турских власти, или нечем сличном. Белешка нешто прикрива, јер је владино име прецртано, а у то су умешане најугледније сарајевске кујунџије. Узимали су све једнаке суме. Белешка гласи: »На 1761 — иулиа — 27-дадоше манџори 8 заим цо коме манџора када не кџише апср кладници Василию 8 заим —

и 8зе прки Никола Илич	— 480 —
пак 8зе Никола Василик 8 заим	+ 480 +
пак 8зе Лазо Тшнанин Илич 8 заим	— 480 —
пак 8зе Ригто Илич Карин момак 8 заим	— 480 —
пак 8зе Никола Марковић 8 заим апри	— 480 —
пак 8зе Лџка Муханловић 8 заим апри	— 240 —
пак 8зе Тодор Муханловић 8 заим апри	— 180 —
пирн Спасоу Ишканокић 8 апри	— 480 —
Издадмо апри манџори	— 1200 —
па 8заим Гашо Драг(8)тиновић ¹⁶⁵⁾	— 240 —

У дужност еснафа спадала је и брига о шегртима и калфама. О шегртима — чирацима, нема никаквог помена у кујунџиском дефтеру, нити сам наишао на какав податак у другим. О момцима има много помена, али се само наводе имена. Стога сматрам, да се овде под именом момака подразумевају и шегрти, мада се назив »момак« у Босни и Србији употребљава у смислу калфе и још у значењу опште послуге, радника. У дефтеру је употребљено, мислим, у смислу шегрта и калфе и обично уз име момка стоји и име мајстора, чији је момак, на пр.: Драгић Спасојев, Стјепан Лакетин, Јован Дејића (момак), Милета Тодоровића (момак) или се изричито каже да је: Иван, Гашин момак, Алекса, Николин момак. У дефтеру су уписани момци, који су одређени на службу при еснафу, ради вођења коња: »И кодн коне Ђктан Ишкок момак«, »иконе кодн Тошо«, »ника не зна кон момци коднше коне«. Не зна се поуздано, да ли су ови момци коњоводци све калфе или одрасли шегрти, или нарочито најмљена послуга за то. Изгледа ми, да су момци, који су били на занату, јер се доста њих доцније помињу као мајстори, али се добром броју губи траг уопште.

Еснаф је водио рачуна о шегртима, када коме истиче рок и када ће се оспособити за калфу, а калфе да се произведу за мајсторе. Рок за шегрта био је

¹⁶⁰⁾ Исто, 10 а.

¹⁶¹⁾ Исто, 11 а.

¹⁶²⁾ К. д., л. 11 β.

¹⁶³⁾ Исто, 12 а.

¹⁶⁴⁾ Исто, 14 β.

¹⁶⁵⁾ Исто, 158 а.

три године, а и за калфе толико. Имамо један попис момака из 1811 г., који су, изгледа, приспели за производство: 1811 знати и како били три мајстора: перко Били Ригич, дрво Степан Петровић, трге Иана Гатаровић. С поколиним мајсторским и с благоољубивим пописали момаке калфанске кон и на занатџ: перко 8 Лазе Инина момак, 8 нега момак Ригто шд 3 године, и Петра Митрица момак Ригто шд 3 године; 8 Лвке игдмана-момак шд 2 и по године, име мџ Никола.¹⁶⁶⁾

Попис је извршен по наређењу мајстора, тј. еснафског одбора или скупа.

После успешног испита пред органима еснафа, шегрт се, уз свечану церемонију верског обележја, проглашује калфом, даје му се тестир. Давање тестира је стари обичај и мислим да је следовао иза свечаног чина. У кујунциском дефтеру, забележено је издавање једног тестира 1789 године: Ника и зна за оне мајстора Лазо Ташно и Никола Иини и Ригто Иинетич, дадоше Фочинџ момакџ Чџри (Ђури) титирџ и џзимо мџ 8 кџтну гроша — 5.¹⁶⁷⁾

По овом запису има човек утисак као да је тестир нешто написмено. Причао ми је стари кујунџија, поч. Мило Андрић, да је приликом давања тестира, чауш или ко из еснафске управе, читао — изговарао поуку новоме калфи: да поштује своје мајсторе и старије, да савесно и предано врши свој посао и поштено зарађује хлеб. Говорио ми је и о томе, да је поред овог кујунџиског дефтера, био још један, у коме је, са нечим другим, била исписана и поука за новопродуцене калфе и мајсторе и да је почињала: у име Оца и Сина и св. Духа, св. Тројице и др. То се звало насијат — савет. Заиста је таква књига постојала. У кујунџиском дефтеру је остала забелешка о њој из 1846 г., у којој се каже: . . . и предадомо мајсторима 8 инаџ кандило пред иконџ инаџџџ и кинџ одџ наинџа . . .¹⁶⁸⁾ Књига је била у кујунџиској породици Митрићевића, али се данас ништа не зна о њој.

За своје издржавање, а такође и за испуњење својих обавеза, еснаф је имао своје приходе и касу. Свакако да је то било разрезано по свим члановима еснафа као редовна чланарина, а изванредне издатке су попуњавали чланови ванредним доприносом и разрезом. Претпостављам, да су ти разрези можда одређивани по имовном стању појединца, како се види из разреза за божићне и васкршње дарове виђеним људима 1776 г. Сем разреза, приходи су долазили од тестира¹⁶⁹⁾ и од евентуалних казни. Имамо један случај у 1791 г., где је момак приложио »у мајсторску кутију« 10 гроша, вероватно што се није примио дужности у еснафу.¹⁷⁰⁾ Сакупљање прихода вршили су чауш и три мајстора, који су полагали рачуне издатака и претека мајсторима еснафске скупштине, а новце предавали новоизабраној управи. Трошкови су увек покривани, јер је у »сандуку« и »кутији« било стално готовине. Тек у новије доба, 1848 г., десио се једини случај, да је приход подбацио и да није стигло новаца за порез и славску свећу. Иначе је еснаф позајмљивао и таквим еснафима као што је ћурчиски. Једна забелешка између 1799 и 1801 г. вели: знати и колико џзанимџ (узајмисмо) шд инаџа нашиџа чџрчнџли: гроша 40« и »занџалимо џџрчнџли 8 иџи (гро)ш(а) 35«. ¹⁷¹⁾

¹⁶⁶⁾ К. д., л. 21 а.

¹⁶⁷⁾ Исто, л. 139 а.

¹⁶⁸⁾ Исто, л. 31 а.

¹⁶⁹⁾ Исто, л. 139 а.

¹⁷⁰⁾ Исто, л. 7 б.

¹⁷¹⁾ К. д., л. 12 а и б.

Напред смо видели како су кујунџије зајмили од свог еснафа, кад се купио новац за владика Василија. Еснаф је утолико пре позајмљивао својим члановима. О томе имамо доста забележака. Веће суме дужника побележене су под 1760-том годином. Између осталог има и ово: На Ишканџ Тодорокиџ 8 аспри 2400 и то мџ е очин дџг.¹⁷²⁾ 1775 . . . дадоше Спакю Ишканкиџ гроша е кандомџ грош 67.¹⁷³⁾ Новац се позајмљивао са интересом — »на фандџ« — и то као свуда у то време, 12 на сто: Знати е када дадоше Ишканџ Гякин гроша-190-на сто-12- дадоше на китог Билиџни Столпника,¹⁷⁴⁾ или: 8зе га Ишкан Билиџ аспри 1000 на мџиц, на грош по динар,¹⁷⁵⁾ — шк(т)олпра 26 — и плати Ишкан Били(џ) и фа(н)де даде — 400 —,¹⁷⁶⁾ и то са гаранцијом: и предадоше Ристи Чџкџ (Ђуку) министоркине гроша 318 и темиџч даш е.¹⁷⁷⁾

Све што се позајмљивало поштено се враћало: На 1786 знати е цо ки Миняџ Минятокичџ дџжан Лакети Билиџ и Степанџ Петрокиџ и Ђџри Милоканокиџ гроша — 210 — поцено плати: Ипак ости дџжан нети Миняџ Минятокич Христи Николиџ и Степанџ Петрокиџ и Ристи Иличџ чисто гроша — 224.¹⁷⁸⁾

Сви ликвидирани дугови у дефтеру се заокружавали или је написано да су исплаћени. Ретко је остао који незаокружен. И не само да су плаћани лични дугови, но и обавезе и дугови својих очева и браће, као случај Хаџи Јосифа за вергију и Јована Тодоровића 1760 г. за оца. Увек се подвлачи да је рачун поштено исплаћен: »и предадоше хџиак чисто« »и предаде еџак чисто и при немџ не ости ни аспре министоркине« . . .

О каквој еснафској »администрацији« у данашњем смислу, не може бити речи, али је ипак било нешто, наравно једноставно и упрошћено. Вођени су дефтери и у њима списак мајстора, калфи и шегрта, чак су вођени и извесни чланови породице.¹⁷⁹⁾ Затим су записивани приходи, издатци и т. сл. То нам лепо износи и потврђује онај запис са кандила ћурчиског еснафа у Старој цркви. Помиње ћатиба — писара, који је водио дефтер и »осталу братију« — браћу, чланове еснафа по дефтеру. Овде је реч о бројном и јаком еснафу, али су и мали слично поступали. Имали су скоро увек по неко писмено лице у еснафу, које је записивало што треба. Доказ је разноврсност многобројних рукописа у кујунџиском дефтеру о чему сам опширније говорио напред. Да ли се водила још каква преписка, сем дефтера, није ми познато.

Кујунџиски еснаф поседовао је нешто мимо све еснафе. Имао је свој дућан, који и данас постоји у кујунџилуку, сада Гази Хусрефбегова улица бр. 18. Данас је у њему кујунџиска радња Ахмета Реџе. Како ми је причао старији кујунџија, Ешреф-ага Златар, еснаф је у своје време купио овај дућан од претеклог новца са неког кујунџиског теферича. Дућан се издавао под кирију само кујунџијама, а приход се трошио у добротворне сврхе, за помоћ сиромашним, оболелим кујунџијама, за сахрану сиромашних чланова еснафа и за опремање сиротих девојака на удају. Причао ми је пок. Мило Андрић, да су

¹⁷²⁾ Исто, л. 158 β.

¹⁷³⁾ Исто, л. 155 α.

¹⁷⁴⁾ Записано на првом предлисту.

¹⁷⁵⁾ Плаћао се интерес »по динар« на грош. Динари или динаруше су ситан дубровачки новац и вредео је у оно време по 2 аспре комад.

¹⁷⁶⁾ К. д., л. 158 β.

¹⁷⁷⁾ Исто, л. 9 α.

¹⁷⁸⁾ Исто, л. 5 α.

¹⁷⁹⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 107.

кујунџије, православни и муслимани, остали заједно у еснафу све до 1905/6 године. Тада су се разишли, па је извесно време вођен спор око поменутог дућана. Свршило се у корист кујунџија муслимана, али је зграда доцније предата вакуфу.

Односи у еснафу били су братски. Међу собом су се називали браћа. На запису поменутог кандила, еснаф своје чланове назива братијом — браћом. 1794 г. спомињу да су предали дужност, између осталих, брату Ђури Миловановићу.¹⁸⁰⁾ Такав је однос и према кујунџијама са стране, из других места. 1799 г. посетио је еснаф кујунџија Мићо Кулић и том приликом је записано: »би наш крат 8 наш еснаф, Иничо Кџлич«. ¹⁸¹⁾ Међусобно су се поштовали и уважавали. Старије и угледне људе ословљавали су са »господар«. 1800 годна 10 знати и по доколи дефтерџи и нити Ђшко Николић Габела и Ригто Гакриловић, Ђшко Ђбрић примило од 3 господара мајстора 8 готокџ (грош)ш(а) 8, од господара Лазе Ђлића, и од господара Милета Николића и од господара Ђшке Ригића.¹⁸²⁾

Својим радом и животом чували су лични и међусобни углед и част еснафа. Занатско поштење и чисте руке, биле су питање части и образа једног занатлије. Већ смо раније видели како су помагали један другота. Кад је кујунџија Јован Милојевић пао у хапс 1801/2 г., еснаф му је послао 6 гроша.¹⁸³⁾ Наравно, да све није увек ишло глатко, било је неспоразума и сукоба, али нам о том није остало трага.

Са муслиманима у еснафу, био је добар однос, иначе се не би одржала еснафска заједница тако дуго после аустриске окупације, поготово кад су еснафи од Омерпашиних времена постојали само номинално. Тек су интриге аустриских власти око 1905/6 г., успеле да разбију еснаф и да их раздвоје.

Скоро сви еснафи, тј. православни чланови еснафа, славили су своје патроне, или како су их називали у Сарајеву, своје пирове, еснафске славе. Православне кујунџије прослављали су свој кујунџиски пир — еснафску славу св. цара Константина и царицу Јелену, 21 маја по старом календару, 3 јуна по новом. О прослављању пира имамо посредних доказа и података у помињаном дефтеру, затим предања и друге доказе. Пре свега, рекли смо да су се три нова мајстора бирала и управа предавала увек око еснафске славе, као 1784 г. 20 V, 1791 2 VI, 1792 г. 30 V, а 1807 г. вели се: о цару Константину. У првом наведеном рачуну из 1778 г. између осталих издатака, налази се и ово: »пак 8 кичеџ придо гроша 6«. ¹⁸⁴⁾ То је за славску свећу. Приликом предаје управе новоизабраним мајсторима 1797 г., предато је две и по оке воска.¹⁸⁵⁾ Восак је тајође за славску свећу. У рачуну из 1799 г. стоји »Ишко паша арча и око кичеџ што ње придало гроша 36«. ¹⁸⁶⁾ Свећа се помиње и 1848 г. и даље.¹⁸⁷⁾ 1801 г. дали су за икону 44 гроша.¹⁸⁸⁾ То ће бити славска икона св. цара Константина.

¹⁸⁰⁾ К. д., л. 9 а.

¹⁸¹⁾ Исто, л. 12 а.

¹⁸²⁾ Исто, л. 17 β.

¹⁸³⁾ Исто, л. 14 β.

¹⁸⁴⁾ Исто, л. 5 β.

¹⁸⁵⁾ Исто, л. 11 а.

¹⁸⁶⁾ Исто, л. 12 а.

¹⁸⁷⁾ Исто, л. 31 β.

¹⁸⁸⁾ Исто, л. 12 β.

Кујунџиски пир или еснафска слава, према опису Н. Т. Кашиковића,¹⁸⁹⁾ по причању Мила Андрића, кујунџије и Јакова Милинковића, старог Сарајлије, прослављала се на следећи начин. На месец, два пре славе, двојица виђенијих чланова еснафа, зашли би од дућана до дућана свога еснафа са дефтером и скупљали би прилоге за свећу, обично у среду, пазарним даном у Сарајеву. Прилагао би колико ко може. Сакупљачи су примали новце и од других људи, па би зашли и по хановима да сакупљају од сељака. Добровољно би приложио и по који муслиман. На овај начин су сви еснафи сакупљали прилоге за пир, сем кондурџиског у новије време, који је то чинио само међу својим члановима. По угледу на њих, 1890 г. закључише и кујунџије да недељно купе само од свог еснафа, »да се не купи по осталом свијету«. Од прикупљеног новца правила би се еснафска свећа. Уколико је више било прилога и свећа је већа. Еснаф би додао и са своје стране, зато се у дефтеру вели, да се »придало за свијећу«. Саливала се велика свећа од 20—40 ока и једна мања од 10—20 ока. Еснафи су се такмичили међу собом ко ће имати већу свећу. Највеће су биле ћурџиског и дунђерског еснафа. Већа се стављала на десни ступ — камени свећњак у Старој цркви, пред иконом Спаситеља, а мања на леви, пред Богородицом. Палиле се на вечерњи и »денијима« уочи славе и на сам дан патрона, а после би и даље гореле сваке недеље и великог празника, све док их не смене свеће других еснафа. Осим свећа на ступовима, стављале су се мање на цветове и темрета. На дан славе сва би се кандила запалила по целој цркви, као о највећим празницима. Од осталог новца платило би се владици или свештенику, који би служили литургију. На »денијима« уочи славе, помињали су се живи чланови еснафа и њихове породице. На литургији, о светој тајни, такође. Панаије — жита, нису правили. Једино су то чинили екмекџије — пекари, који су имали у Старој цркви и своје сахане, па би у њима, освештано кољиво на дан пира, разносили својим муштеријама и својим члановима. Сви су чланови еснафа присуствовали литургији, а после би ишли један код другог на честитање и част, као о крсној слави. Долазили су и претставници других еснафа, пријатељи и муштерије. Што претекне од сакупљеног новца, остаје за болесне сироте чланове и за њихов укуп у случају смрти.

Кујунџије славе св. цара Константина и царицу Јелену зато, што су пронашли крст на коме је распет Исус Христос. Један део тога крста су сместили у оковани ћивот и послали у Цариград. Пошто кујунџије оживају и саживају ово најважније хришћанско знамење, узели су за покровитеља цара Константина и царицу Јелену, прве хришћанске ктиторе златарског посла.

У доба опадања и животарења еснафа, после 1850 г., управо од 1874 г., функција управних чланова свела се само на старање о еснафском пиру и скупљање прилога за свећу и сиротињу. У кујунџиском дефтеру је бележено: »постадоше купци за свијећу«, »купише за свијећу и сиротињу пред ови празника Божић и Васкрсеније«, »купци у свијећу«, »постави се купац«, а 1893 г. »изабрани су за дванаестог мајстора...« и »Дванаести мајстори за год. 1896...« И

¹⁸⁹⁾ Н. Т. Кашиковић: Еснафски пирови у Босни и Херцеговини. — »Босанска Вила« — 1886 г., стр. 327—329.

код осталих еснафа у другој половини XIX века, скуљачи еснафског прилога називају се »дванаести мајстори.« Не знам колико је стар овај назив. Има у себи и нечег потсмешљивог и шаљивог. По објашњењу многих, дванаести мајстори се зову по дванаестом апостолу Јуди Искариотском, за кога се вели у јеванђељу да је био среброљубац и ношаше ћемер са собом и меташе у њега новце.

Поменуо сам и еснафску икону из 1801 г. Шта је било са овом иконом, не зна се. Данас се у Старој цркви, на левом ступцу између наоса и притвора, чува икона кујунциског еснафа са записом: Сино (ка)тѣ (ка)тѣ (ка)тѣ иже ко царѣхъ і царницахъ равнопостолиі Константина и матире его Ілинї: приложї хинафъ кѣнѣнкі ко ц(е)рковѣ (ка)тѣхъ архитратіговѣ Мїхаїла і Гакріла иже ко Саракѣ за кѣнїи поминѣ і помочницма, мајсторїма і калфама кїшиїмѣ, при кезѣрѣ Обрїмѣ паши Салококлї і прї чинѣшемѣ архїепїскопѣ і митрополїтѣ кїр Ігнатї Салококлї і прї мајсторїма Нїколї Гакелїчѣ і Тодорѣ Мнїчѣ і С(т)анїиѣ Василѣвичѣ, прочїи і прочїи мајсторїма і калфама на кѣ Царїградѣ, марта 1. Запис је оштећен, те се не зна које је године израђена и приложена. Судаћи по личностима, које се спомињу, сликана је између 1841 и 43 г. у Цариграду. Насликана је на храстовој плочи из два дела. Величине је 96 × 54 × 2 цм. Основа јој је, изгледа, била златна. На њој су претстављени цар Константин и царица Јелена у разнобојним одећама, са златним крунама на глави. Између њих је сребром оковани шестокраки крст, из простих сребрних трака, које су украшене шестолисним филигранским цветовима. На уздужном стубу крста има 4 мања цвета у размацима и 3 на попречној пречаги. На пресеку крста је најкрупнији цвет. У цветовима је било разнобојно камење. За окивање овога крста, у дефтеру под 1844-том годином се каже: Стаде насѣ крстѣ на икони гро(ша) 137 (и) 8 (пара).¹⁹⁰⁾ Мало затим, 1846 г. набавили су и предали »мајсторима у есабѣ кандило пред икону еснафаску . . .«¹⁹¹⁾

Еснафи су у Сарајеву имали и своје тефериче кушанме — свечане излете у околини, којом су приликом ослобађали шегрте за калфе и производили калфе за мајсторе, уз пригодни церемонијал, вршен од старине. У свечаној поворци на коњима и са барјацима, одлазили су на место одређења и по свршеном церемонијалу, чистили су се јелом и пићем, често пута по више дана.¹⁹²⁾

У дефтерима Старе цркве и на кујунциским оковима и црквеним утварима имамо више бележака о теферичима, али само ћурчиског и дунђерског еснафа. На поменутом кандилу из 1674 г. урезано је да је поклон ћурчиског еснафа о теферичу. На окованом рубу задње корице Силоановог јеванђеља у Музеју Старе цркве, под бројем 218, исписано је да су га оковале и приложиле калфе, нови мајстори ћурчиског руфета о свом теферичу, 8 маја 1693 г.¹⁹³⁾ 1707 г. приложиле су ћурчиске калфе о теферичу кандило и ручку Старој сарајевској цркви.¹⁹⁴⁾ Исти и исте године, откупили су заложено јеванђеље манастира св. Тројице — Плеваљске, 20 јула, — дакле, на дан св. Илије, еснафског пира

¹⁹⁰⁾ К. д., л. 18 а.

¹⁹¹⁾ Исто, л. 31 а.

¹⁹²⁾ О томе види опширно код Х. Крешевљаковића: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 100—107.

¹⁹³⁾ Л. Мирковић: Старине Старе цркве, стр. 22.

¹⁹⁴⁾ Записи и натписи бр. 2168.

ћурчија — кад су примили мајсторски тестир.¹⁹⁵⁾ 1711—13 приложили су Старој цркви дунђери казан, о свом теферичу, са кепчијом и једним сребрним кандилом.¹⁹⁶⁾

1722 г. ћурчиске калфе су дале о свом теферичу да се сакује петохлебница за Стару цркву.¹⁹⁷⁾

У овом материјалу нема помена о теферичима других еснафа, јер су они били бројно и имовно слабији, те нису били у могућности да чине сличне поклоне цркви. Нема сумње да је таквих теферича било много. Знамо само за један кујунџиски излет 16 септембра 1777 г., врло леп и у добром реду.¹⁹⁸⁾ Претекли новац од теферича, приређивачи су употребљавали у разне добротворне сврхе, делили помоћ сиротињи и давали побожне дарове.

Кујунџиске радње, материјал, техника, стил и економско стање кујунџија

По источњачким обичајима, уређењу градова и начину градског живота, поједини занати и трговине, смештени су по одређеним чаршијама са називом заната: ћурчилук, абаџилук, казанџилук, ковачи, самарџије, муџелити итд. Тако је било и у старом Сарајеву после доласка Турака, па све до краја XIX века. И данас живе у народу ти називи за све ове улице, а неке носе и званично та имена. Кујунџиске радње одвајкада су биле на простору између Хусрефбегове џамије и његовог безистена. Звао се, и данас се зове у народу Кујунџилук. Захвата две улице. Кујунџилук или Велики кујунџилук и један мањи попречни сокак — Мали кујунџилук. Званични су називи за улицу Великог кујунџилука — Хусрефбегова улица, а Мали кујунџилук задржао је и даље своје име, што треба безусловно вратити и Великом кујунџилуку, као стари одомаћени назив. Исто треба учинити и са другим сличним старим занатским и трговачким називима улица, ради успомене на све остале занате и ради очувања старог карактера Сарајева, уз многе предузете заштитне, конзерваторске и рестаураторске мере.

Кујунџилук је у многоме изгубио свој старински изглед. Данас нема више ниједног ћефенка. Неке су старије зграде и радње остале, али су преправљене и изгубиле пређашњу физиономију. У старије доба ту су били дућани са капцима, и једним мањим оделењем за рад са ватром и ковање.

У погледу алата, немам никакве податке у изворима, којима се служим, па нећу ни улазити у то.

Врло је позната ствар, који су материјал употребљавале кујунџије за израду својих производа. Ипак ћу навести како се то огледа у изворима којим располажем. Најчешћи и скоро једини метали, који се помињу јесу сребро за грађење и злато за позлату. Имамо још спомена да се извесне ствари, у оскудним годинама, лиле од меди — месинга и правиле од бакра, као после пустошења Сарајева 1697 г. Иначе по записима, црквеним дефтерима и преосталим предметима Старе цркве и њеног Музеја, највише је очувано сребрних ствари. Радови

¹⁹⁵⁾ Исто, бр. 2171.

¹⁹⁶⁾ Дефтер бр. 60, л. 124 в.

¹⁹⁷⁾ Записи и натписи бр. 2404.

¹⁹⁸⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 104.

су: окови на разним иконама и повезима књига и различите црквене утвари.

1668 г. црквене клисаре: »ѣкокаше чирак сребръна трикѣль« тросвећњак.¹⁹⁹⁾ 1671 г. црквени кметови сковали су једну »рѣчкѣ сребрънѣ ѣ« — тј. ручну кадионицу.²⁰⁰⁾ Исте године приложен је сарајевској цркви један леп позлаћен сребрни трикер, украшен драгим камењем.²⁰¹⁾ 1683 г.: »крѣтъ црковни ѣ гранами ококая Юкан и Иѣлош из кароши. Окога лѣта клисарѣ ѣкокаше ѣединициѣ сребрънѣ«. ²⁰²⁾ 1691 г. оковано је сребром и златом јеванђеље манастира Житомилића.²⁰³⁾ 1692 г. окован је црквени крст с камењем и плаћен 3.000 аспри.²⁰⁴⁾ Године 1700, месеца маја у рачунским записима забележено је: ѣкокашио кѣнѣ на иконе кѣлки, кѣнца ѣ ѣѣ — ѣѣ -- (16) — сребра драма — ѣѣ — (45) — ѣѣѣ — (1050 аспри) — камиѣта ситна и злата — ѣѣѣ — (372 аспре) — и сѣлана — ѣ — (3) — великая — ѣѣѣ — (1300) — и кѣвичн ѣѣѣ — ѣѣѣ — (1100 аспри) — ѣ ѣѣ ѣѣѣѣ — (3822 аспре).²⁰⁵⁾ У другом дефтеру записано је исто, само се тамо прецизније вели: »срме драм — ѣѣ« — (45).²⁰⁶⁾ Разлика је између сребра и срме, што је прво са примесама других метала, а срма је чисто сребро.

1701 г. 22 јануара, поднесени рачун гласи: ѣкокашио дикѣ на (кѣ)тѣѣ трапѣзѣ — ѣѣѣѣ — (2368 аспри), на дикѣѣ злата и рѣкѣѣѣ — ѣѣѣ — (1200) — и прикокашио сѣѣѣ на потѣѣѣ — ѣѣ — (460 аспри).²⁰⁷⁾ У другом дефтеру је то прецизније изложено: ѣкокашио ѣ црковниѣ аспри дикѣѣ на (кѣ)тѣѣ трапѣзѣ, срме драм — ѣѣ — (74) — ѣѣѣѣ — (2368 аспри) — и злата и жѣѣѣ — ѣѣ — (900 аспри) и рѣкѣѣѣѣ — ѣѣ — (300 аспри) ѣ ѣѣ ѣѣѣѣ — (3568 аспри).²⁰⁸⁾ Белешка о трошковима 1718 г. излаже: погѣѣѣѣѣ камиѣѣ на хрипѣѣѣ и би хѣрѣѣ камиѣѣѣ и сребра и злата ѣ ѣѣ — ѣѣѣ — (6100 аспри).²⁰⁸⁾

У наведеним подацима, дакле, помињу се сребро, срма — чисто сребро, злато, затим жива за позлаћивање, ситно и крупније камење за украшавање и емаљ. Наводи се чак и једна врста драгог камења: сѣлана — полудраги камен — гранат.

Материјал се употребљавао домаћи, а набављао се и са стране, из Дубровника, Млетака и Цариграда.

За рад се употребљавали популарни називи и изрази: »саковати«, »оковати«, »приковати«, »мереметисати«, »меремет«, »поставити камење« и т. сл.

У занатском, техничком погледу, сарајевске кујунџије служиле су се свим тадашњим техникама, које су се употребљавале код нас. Највише су радили у филиграну и искуцавању, у свим временима. У XVII веку много је рађено у ажурираној техници, нарочито кандила са биљним мотивима, гранулацијама и богатом употребом ливених фигуралних претстава у плитком рељефу. У XVIII веку, бијаше популарно ажурирање и цизелирање, ређе ливење. Крајем XVIII и у току XIX столећа, господарила је техника искуцавања. Мало је уопште рађено у техници нијела — савата — »саватли«.

¹⁹⁹⁾ Дефтер бр. 60, л. 76 β, ред 17.

²⁰⁰⁾ Исто, л. 77 β, ред 18.

²⁰¹⁾ Дефтер бр. 65, кв. III, л. 6 α, ред 6; дефтер бр. 60, л. 84 α, ред 14.

²⁰²⁾ Дефтер бр. 65, кв. III, л. 8 α, ред 16—19.

²⁰³⁾ Записи и натписи бр. 1925.

²⁰⁴⁾ Дефтер бр. 60, л. 171 α, ред 22.

²⁰⁵⁾ Исто, л. 177 α, ред 2—6.

²⁰⁶⁾ Дефтер бр. 65, кв. XVI, л. 7 α, ред 18—22.

²⁰⁷⁾ Дефтер бр. 65, кв. XVI, л. 8 α, ред 2—4.

²⁰⁸⁾ Дефтер бр. 65, кв. XVII, л. 4 β, ред 4—5.

По очуваним предметима и примерцима кујунџиских радова старих Сарајлија, можемо стално пратити употребу и развој стилова у златарству, нарочито од одомаћења Турака па све до најновијег времена. Није ми ниједан рад познат баш из Сарајева у XVI веку, али Стара сарајевска црква и други манастири у Босни и Херцеговини имају неколико дарохранилница и кандила из друге половине XVI века, у чисто готском стилу. Слично се среће и у другим областима тога времена, под турском управом. Овим би се требало нарочито позабавити, откуда та појава и утицај. Готски мотиви такође богато владају и у првој половини XVII века, мешајући се понекад са исламским утицајима. У другој половини XVII и првим десетинама XVIII столећа, осваја маурски стил са геометриским мотивима и арабескама, да убрзо и нагло све освоји и потисне свемоћни барок током друге половине XVIII века, а доцније рококо у XIX столећу. Мучно је ту пронаћи ма какав утицај наших народних творевина и орнаментике са текстила или дрвенарије. На кујунџиске радове, бар у ово доба, увек је имао одлучујућу реч страни утицај, укус и мода великих центара Истока и Запада.

Што се тиче комерцијалне стране кујунџиског заната, његовог просперитета у разним временима, прође и користи, које је доносио његовим мајсторима и ствараоцима, био би предмет нарочитог посебног испитивања, мучан и пипав због оскудице и разбацаности података и претпоставља добро познавање ћудљивих трговачких и новчаних односа у свим временима. У то се не могу упуштати. Једино што бих могао нешто рећи о ценама извесних радова, о материјалном стању појединаца и броју кујунџија у извесно доба, уколико то поменути материјал пружа.

1692 г. за оковани крст са украсним камењем плаћено је 3.000 аспри.²⁰⁹⁾

1694/5 г. у рачунским забелешкама стоји: Крстило 8 Марка Николића крста око-каних четири по (за) — 165 — (16000) аспри и 8 кише ручне крстоке сградисмо једно (једну) стопл по (за) 170 — (3170) аспри и ки 8 крстоких 8 ке — 19170 — аспри.²¹⁰⁾ Дукат је тада вредео око 200 аспри.²¹¹⁾

Вредност материјала и рада боље се види у рачунима из 1699 и 1701 г. за 16 великих венаца, вероватно нимбова на иконама, утрошено је 45 драма²¹²⁾ срме, у вредности 1050 аспри, ситног украсног камења и злата 372 аспре, 3 сеилана — полудрага камена граната — 1300 и кујунџији елемекка — награде за преглед и вођење рачуна о радовима 1100 аспри.

1701 г. сакован је дискос за св. трапезу од 74 драма сребра, што је стало 2368 аспри; за злато и живу дато је 900 аспри и за руке само 300 аспри. Прикивање стопе на путиру стало је 460 аспри. Вредност аспре тада је била по 640 за један дукат.

1718 г. за сребро, позлату и украсно камење на црквеним рипидама утрошено је 6100 аспри.

²⁰⁹⁾ Дефтер бр. 60, л. 171 а, ред 22.

²¹⁰⁾ Исто, л. 173, ред 5—9. То су они крстови што се чувају и данас у Музеју Старе цркве под бројем 3/III, 6/III, 7/III и 14/III, које је Л. Мирковић описао и снимео у Старицама Старе цркве, стр. 27 и 28.

²¹¹⁾ В. Скарић: Православни народ и црква..., стр. 132—133.

²¹²⁾ Један драм има три грама и два десиграма.

²¹³⁾ Дефтер клисарских издатака, бр. 63, л. 6 а.

²¹⁴⁾ В. Скарић: Православни народ и црква..., стр. 132.

Почетком XIX века дале су црквене клисаре »за иконџ цо смо ококали гр(оши) 239 (и) 30 (пара)«. ²¹³⁾ Грош је вредео у то доба 240 аспри. ²¹⁴⁾

Око 1844 г. окивање крста на кујунциској икони, стало је саме кујунције 137 гроша и 8 пара.

Из ових цена може се доста докучити, али ми се чини, да је материјал скуп, а рад доста јевтин, сем ако то није неки уступак цркви.

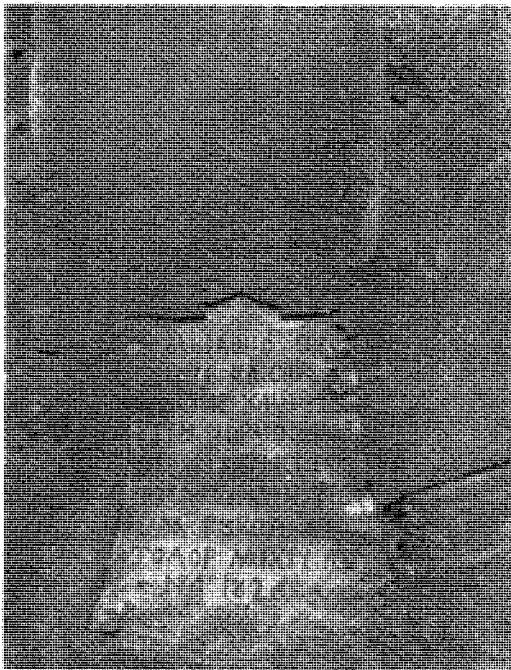
Колико се може видети, лично имовно стање кујунција у свим временима није било рђаво. Додуше, природа самог материјала је таква, да нам пружа податке о истакнутијим и имућнијим људима овога заната, док оне ситне и сиромашне занатлије слабо помиње.

У XVII веку видимо такође кујунције међу угледним људима, црквеним клисарама и приложницима. Спомину се по имену 18. Сигурно их је било више. Ценећи по извесним прилозима, било их је добра половина добро стојећих, а остали осредњи. Њихови се радови налазе по читавом пространству српског живља.

У XVIII веку и првој половини XIX столећа, кујунциски занат у Сарајеву доживљује свој полет и процват. Кујунције се множе. По овим изворима било их је око 70, само Срба кујунција. По једном попису из 1770 г. било је преко 200 лица кујунциског еснафа. ²¹⁵⁾ Угледне српске кујунциске породице су биле у Сарајеву XVIII века: Габеле-Фочићи, Селаковићи, Деићи, Лазара Илића

Тешњанина, Вучановића и Лакетића. У XVIII столећу и до 60-тих година XIX века, кујунциске израђевине продиру у народне слојеве. Поред грађанства, црква и манастира и сески свет поручује и купује наките код кујунција. Из тих времена кујунције су нам оставиле много својих радова по околини Сарајева и читавој Босни и Херцеговини, којима се народ и данас с поносом украшава. Често су и заветни дарови црквама и манастирима у оковима икона, пафтама и накиту широм Босне и Херцеговине.

Добар просперитет кујунциског заната у ово доба, лепо се види и по богатству кујунција појединаца. Богати су приложници цркви: Јован Симић, Јован Лазић, кујунција Ђорђе, супруга Тодора, кујунције. Миха и Лазо Савић-Лукановић. Већина су приложили цркви по 20.000 аспри за вечите помене — сарандаре и скупоцене црквене одежде.

Запис једног кујунције на окову иконе у Старој цркви у Сарајеву

²¹⁵⁾ X. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 122.

У XIX веку чувени су Срби кујунџије у Сарајеву: Ђого-Ђогићи, Мијатовићи-Петровићи, Тодор Зворничанин, Бандуке, Јошило-Јошиловићи, Миросављевићи-Андрићи, Овдаловићи, Митрићевићи, Мацановици и Пандуровићи. По имућству све је далеко надмашио Периша Мијатовић-Петровић, који је само у Кујунџилуку имао 4 дућана. Он је уписивао богате сарандаре, све у »здравим« дукатима.

Али је било и случајева кујунџиске сиротиње. Знамо да су кујунџије помагале своје сиромашне чланове о празницима и еснафском пиру. Такође имали су извесне резерве новца за сахрану својих сиромашних умрлих чланова. У Сиротињском дефтеру Старе цркве налазимо, да је од 1719 па за више година давана помоћ о великим празницима, Божићу и Васкрсу, 8 Драгџина књићу даци — 150« аспри, вероватно сирочади.²¹⁶⁾ 1733 и 1741 г. дата је помоћ жени Михајла, кујунџије по 120 и по 300 аспри о поменутих празницима.²¹⁷⁾ Истина, то су случајеви сирочади и удовице, који су остали без храниоца.

Ново време и реформе турске управе у првој половини XIX века, дубоко су поколебале еснафе и занатство Сарајева уопште. Од 1851 г. без формалне одлуке, укинута су права и повластице сарајевским еснафима.²¹⁸⁾ После тога занатство је посрнуло, а еснафи су се осипали и јадно животарили. То се јасно може пратити и по кујунџиском дефтеру. Еснафска организација живи више по предању, из навике и обичаја, држи је још понос старих мајстара. Постоји више формално, иако је склоп управе остао исти. Бирају се по три мајстора, имају чауша, ту су стари дефтери, сандук и икона. 21 маја 1874 г. три мајстора постадоше »купци за свијећу«. То им је био сав посао и брига. 1878 г. износи се сва функција еснафа, који је давно изгубио смисао свога постојања и вели се: »Купише у свијећу и сиротињу пред ови празника Божић и Васкрсеније за сиротињу хришћанску.«²¹⁹⁾

Оков иконе св. Богородице Чајничке
(Рад кујунџије Ристе Андрића из краја XIX века)

²¹⁶⁾ Сиротињски дефтер бр. 62, л. 18 а, ред 32.

²¹⁷⁾ Исто, л. 43 а, ред 10 и л. 59 β, ред 8.

²¹⁸⁾ Х. Крешевљаковић: Еснафи и обрти у БиХ, стр. 111.

²¹⁹⁾ Қ. д., л. 40 а.

Записник са седнице из 1893 г. звучи као састанак осуђеника на смрт. Скупили се скромно, поднели извештаје и предали рачуне, пребројали се и пописали колико их још живих има. Татиб је записао кратко на крају: »Затворена сједница 1892—1893 г.«. И то је тако рећи крај. Човек не може да се отме осећању сете пред овим тихим али жалосним ишчежавањем и умирањем овог лепог, отменог и господственог заната и вештине.

*

Требало би споменути и кога истакнутог мајстора овога заната са уметничким одликама. Но то претставља замашан посао, дуготрајно истраживање и студиозну анализу кујунциских радова сарајевских мајстора. Поменућу само који рад и неколико познатих мајстора из друге половине XIX века, чију успомену вреди сачувати.

Лепи су радови у Музеју Старе цркве дарохранилница из 1722 године. Дивна су филигранска дела: поменути крст мајстора Симе Ристића-Габелића у Дечанима. Сличног су стила, карактера и лепоте два филигранска крста манастира Гомионице, које је приложио калуђер Силвестар, сарајевски парох из 30-тих година прошлога века.

Одлични су мајстори били у другој половини XIX века браћа Андрићи: Јован и Ристо, затим Јово Митрићевић, који је ишао на усавршавање и рад у Париз, Беч, Трст, а изгледа и у Русију. Такође су одлични мајстори били два брата: Мићо и Гавро Авдаловићи. Кад је био пренос посмртних остатака Вука Карацића, из Беча у Београд, ова двојица су израдили сребрну плакету са Вуковим ликом у лоровом венцу, у тула-савату — техници, са угравираним стиховима:

Из перивоја, кога Вуче обро није,
Поклон чине Срби Сарајлије.

Не зна се сигурно ко је наручио ово, али изгледа да је Српска црквена општина.

Но најчувенији и најславнији мајстор новијега доба бејаше Ристо Андрић. За време Турака он је радио за паше и највећу турску господу. Овај веома обдарени мајстор, високих уметничких квалитета, уздигао је своје радове изнад обичног заната. Послу се предавао са великом љубављу и силовитом страшћу. Последње и најславније његово дело беше оков св. Богородице Чајничке. Он је радио тај посао са исцрпљујућом снагом. Затворио је радњу, јер бејаше богат, па је око три године радио и завршио своје ремек дело у својој кући. Оно му је испило и последње снаге, те је душевно потпуно исцрпљен трагично завршио ускоро, 1891 г., а његов рад и данас блиста неизмењеним сјајем и поносом сарајевских кујунџија.

RÉSUMÉ

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DES CISELEURS DE SARAJEVO

Quand on étudie les métiers de l'époque turque, le métier des ciseleurs mérite une attention particulière et une étude détaillée ayant une place importante dans notre économie artisanale des temps passés, de même que par son application sociale étendue, et plus encore, par la nature de son fin travail, par la délicatesse de ce métier artistique, représentant une activité artisanale des plus nobles qui aient jamais existé. On ne sait pas grande chose sur ce métier dans le temps qui précède l'arrivée des Turcs en Bosnie-Herzégovine et à Sarajevo en général. Pour la période turque, à travers plusieurs siècles, existe une documentation abondante sur le métier de ciselure en or, mais ces matériaux ne sont pas encore suffisamment étudiés et publiés. Cette contribution apporte et expose des matériaux pour la plupart concernant un aspect de ce métier tel que le pratiquaient les orthodoxes Serbes. Les matériaux sont rassemblés dans les différents defters et les archives du musée de l'ancienne église orthodoxe à Sarajevo et sur les différents objets destinés au culte religieux: les cadres ciselés des icônes, les livres et objets liturgiques. L'auteur donne, sous la forme d'une liste chronologique, les noms des maîtres artistes, avec une mention de la date et l'occasion de la fonction sociale du ciseleur mentionné.

Les documents sur les ciseleurs contiennent aussi des éléments concernant l'organisation du métier-corporation-en général, chez nous, et en particulier du celui des ciseleurs qui sont précieux pour l'étude des relations sociales et économiques dans notre société aux temps passés de l'occupation turque. Le but que l'auteur s'était proposé est que les matériaux publiés contribuent à la solution de certains problèmes scientifiques posé par notre temps et par l'exigence de notre développement culturel.